

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА
навчально-методичний посібник

Харків
2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА
навчально-методичний посібник

для студентів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 051 «Економіка»
спеціалізації «Бізнес-економіка»
денної форми навчання

Харків
2020

Національна економіка: навчально-методичний посібник для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка» спеціалізації «Бізнес-економіка» денної форми навчання / уклад. О. В. Овсієнко. Харків: Нац. юрид. університет імені Ярослава Мудрого, 2020. 117 с.

У к л а д а ч О. В. Овсієнко

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 3 від 16.06.2020 р.)*

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2020

ЗАГАЛЬНІ ПОРАДИ

Національна економіка як наука та навчальна дисципліна має своїм завданням засвоєння економічних законів функціонування й розвитку господарської системи суспільства, обґрунтування пріоритетів й заходів економічної політики держави, спрямованих на стабільний економічний розвиток та підвищення якості життя населення за умов дотримання вимог національної економічної безпеки.

Мета вивчення навчальної дисципліни «Національна економіка» – формування системи наукових поглядів на сутність, моделі, типи та інституційні чинники розвитку національної економіки.

Завдання:

- формування системи наукових поглядів на сутність, ознаки та основні компоненти національної економіки; системи знань про рівні та механізми регулювання національної економіки; здатності до визначення змісту, напрямів та методів державної економічної політики (соціальної, структурної, інвестиційної, інноваційної, зовнішньоекономічної);

- вироблення умінь аналізу типів та моделей національної економіки, особливостей становлення та розвитку вітчизняної моделі національної економіки;

- опанування методології оцінки економічного потенціалу країни та його окремих складових;

- набуття знань щодо основних типів та чинників економічного зростання й економічного розвитку країни;

- оволодіння навичками аналізу та оцінки відтворювальних пропорцій національної економіки, ключових показників соціально-економічного розвитку;

- ознайомлення з феноменом тіньової економіки, змістом заходів, спрямованих на детінізацію, декриміналізацію економіки;

- усвідомлення необхідності створення ефективної системи національної економічної безпеки;

- з'ясування сутності правової економіки, важливості дотримання принципу верховенства права у відносинах між

суб'єктами національної економіки.

У результаті засвоєння навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен демонструвати такі результати навчання:

- застосувати фундаментальні знання теорії інвестування для роз'яснення сутності, ознак та основних компонентів національної економіки;

- визначити особливості різних типів та моделей національної економіки, становлення та розвитку вітчизняної моделі національної економіки;

- пояснити способи оцінки економічного потенціалу країни та його окремих складових;

- з'ясувати переваги та недоліки різних типів економічного зростання, чинники економічного зростання й економічного розвитку країни;

- здійснити аналіз та оцінку відтворювальних пропорцій національної економіки, ключових показників соціально-економічного розвитку;

- висвітлити рівні та механізми регулювання національної економіки;

- розкрити зміст, напрями та методи державної економічної політики (соціальної, структурної, інвестиційної, інноваційної, зовнішньоекономічної);

- систематизувати заходи, спрямовані на детінізацію, декриміналізацію економіки;

- розтлумачити необхідність створення ефективної системи національної економічної безпеки;

- усвідомити сутність правової економіки, важливість дотримання принципу верховенства права у відносинах між суб'єктами національної економіки.

У структурі дисципліни «Національна економіка» виокремлено два змістових модулі.

Перший модуль «Теоретико-методологічні основи функціонування національної економіки» знайомить здобувачів з основними типами та моделями розвитку національної економіки, їх перевагами та недоліками. Досліджується структура економічного потенціалу національної економіки. Вивчаються принципи аналізу у відтворювальних пропорціях

національної економіки, ключові показники соціально-економічного розвитку. Пояснюються рівні та механізми регулювання національної економіки. Значна увага приділяється визначенню особливостей національної моделі соціально-економічного розвитку.

У другому модулі «Державне регулювання економіки» йдеться про зміст, напрями та методи державної економічної політики (соціальної, структурної, інвестиційної, інноваційної, зовнішньоекономічної). Систематизуються заходи, спрямовані на детінізацію економіки, декриміналізацію економічних відносин. Доводиться необхідність створення ефективної системи національної економічної безпеки, важливість дотримання принципу верховенства права у відносинах між суб'єктами національної економіки.

Кращій підготовці до занять і більш глибокому засвоєнню навчального матеріалу сприяє виконання завдань для самостійної роботи: формулювання відповідей на теоретичні і тестові питання для самоконтролю, розв'язання практичних завдань, підготовка рефератів, есе, презентацій, доповідей, рефератів, опрацювання рекомендованої літератури.

Студенти заочної форми навчання на практичних заняттях будуть розглядати такі теми:

Тема 2. Формування сучасної структури та інфраструктури національної економіки.

Тема 4. Економічне зростання та розвиток національної економіки.

Тема 7. Соціальна політика держави.

7.1. Соціальна політика держави.

7.2. Соціальна політика держави: практикум із визначення прожиткового мінімуму.

Тема 11. Національна економічна безпека.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Національна економіка: зміст та засади функціонування

Практичне заняття 1.1.

Національна економіка: сутність, ознаки, типи та моделі

П л а н

1. Національна економіка як галузь економічних наук та навчальна дисципліна. Методологія пізнання національної економіки.
2. Сутність, ознаки і компоненти національної економіки.
3. Суб'єкти національної економіки та їх взаємодія.
4. Господарська культура.
5. Типи та моделі національної економіки.

Практичне завдання

Доберіть кожному терміну його визначення із запропонованих нижче та заповніть таблицю 1.

Таблиця 1

Ознаки та компоненти національної економіки

<i>Термін</i>	<i>№ визначення</i>
Континентальна модель економіки	
Економічна влада	
Національна економіка	
Середземноморська модель економіки	
Господарська культура	
Англосаксонська модель економіки	

1. Сукупність традиційних стереотипів та цінностей, що визначають економічну поведінку.

2. Соціально-економічна модель, яка характеризується потужним державним сектором, великою питомою вагою малого бізнесу, розвиненою соціальною інфраструктурою, високим ступенем соціального захисту.

3. Соціально-економічна система країни, яка об'єднана спільною територією, державним устроєм, правовими інститутами, єдиним ринком, соціокультурними цінностями та національною ідеєю.

4. Можливість цілеспрямовано впливати на господарюючих суб'єктів та все господарське життя.

5. Соціально-економічна модель, яка має яскраво виражену соціальну орієнтацію, високий ступінь соціального захисту, проведення політики, спрямованої на забезпечення повної зайнятості.

6. Соціально-економічна модель, яка передбачає меншу участь держави в економіці, пасивну політику на ринку праці.

Запитання для самоконтролю

1. Що являє собою національна економіка?

2. Які ознаки національної економіки?

3. Хто є суб'єктами національної економіки? Які соціально-економічні цілі переслідує кожен з суб'єктів?

4. Як та на яких рівнях взаємодіють суб'єкти національної економіки?

5. Що таке господарська культура? Назвіть її складові.

6. Охарактеризуйте господарську культуру України. Які чинники впливають на її формування?

7. Які моделі економічних систем Вам відомі? Охарактеризуйте їх переваги та недоліки.

Практичне заняття 1.2. **Модель розвитку вітчизняної економіки**

П л а н

1. Модель розвитку української економіки: етапи становлення та характерні риси.
2. Формування олігархії. Олігархічна пастка.
3. Інклюзивний розвиток українського суспільства.

Тематичний лекторіум

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. С. 3–17. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf>

Національна економіка є об'єктом вивчення різних економічних наук. *Національна економіка як наука* розглядає національну господарську систему країни на основі інтегрального (цілісного) підходу, аналізує її економічний потенціал, стан, досягнення, недоліки, проблеми та перспективи розвитку, вивчає соціально-економічні процеси з урахуванням минулого розвитку, теперішнього стану та майбутніх перспектив, що дозволяє їй надати узагальнюючу картину розвитку країни у цілому та виявити специфіку та відмінності від інших країн.

Національна економіка – це соціально-економічна система країни, яка об'єднана спільною територією, державним устроєм, правовими інститутами, єдиним ринком, соціокультурними цінностями та національною ідеєю. В основі національної економіки – її соціально-економічна система, яка конкретизується специфічними рисами, що обумовлені географічним положенням країни, її участю у міжнародному розподілі праці, культурними, історичними традиціями, державним устроєм, інституційно-правовими чинниками.

Функціонування національної економіки забезпечується діяльністю певних економічних агентів – суб'єктів господарю-

вання. Їх відмітною ознакою від інших елементів національної економіки є здатність ухвалювати і реалізувати самостійні рішення щодо організації своєї економічної діяльності. Особливості кожного господарюючого суб'єкта пов'язані з, по-перше, характером ресурсів, якими він володіє (наприклад, це може бути власник робочої сили або капіталу чи землі), по-друге, відношенням щодо економічних чинників і ресурсів (безпосередній або опосередкований вплив на господарську діяльність), розміром та розподілом економічної влади, тобто можливостями цілеспрямовано впливати на господарюючих суб'єктів та все господарське життя (наприклад, масштаб влади фінансової олігархії або державних органів).

Господарюючі суб'єкти у процесі своєї діяльності не можуть існувати незалежно. Між ними виникають горизонтальні (де суб'єкти рівноправні, тобто має місце правова симетрія) та вертикальні, ієрархічні (суб'єкти знаходяться у правовій залежності, або правовій асиметрії) зв'язки. Характер взаємодії господарюючих суб'єктів визначають економічні інтереси, на які суттєво впливає *господарська культура* (сукупність традиційних стереотипів та цінностей, що визначають економічну поведінку), яка формується під впливом інституційних чинників.

Національна економіка кожної країни має особливий інституційний механізм функціонування, який складається з *неформальних* (менталітету, традицій, етичних норм, релігійних цінностей) та *формальних* (правил та норм, що створюються та підтримуються державними органами) інститутів, характер яких залежить від особливостей національної історії кожної країни.

Існують різні критерії класифікації типів та моделей національної економіки. Оскільки в її основі є економічна система, існуючі *типи* поділяються на *доіндустріальну, індустріальну та постіндустріальну (інноваційну)* економіки, основні ознаки яких визначаються характером технологічного укладу. За способами регулювання господарської діяльності розрізняють *ринкові та неринкові (традиційні та адміністративно-командні)* економіки. За ступенем еволюції ринкової економіки виокремлюють: ринкова економіка вільної конкуренції, ринкова економіка з ме-

тодами державної корекції господарського життя.

Міжнародні організації згруповують країни (для вирішення питань щодо їх підтримки або допомоги) за *рівнем економічного розвитку* (ООН) на розвинуті країни з ринковою економікою, країни, що розвиваються з ринковою економікою (емерджентні), країни з перехідною економікою (від адміністративно-командної до ринкової).

У межах кожного типу національної економіки можливі різні варіанти розвитку, що визначають *моделі* національної економіки. Основні ознаки моделей: специфіка соціально-економічних умов, способи та напрями державного регулювання, конкурентні переваги, характеристика еліти та розроблені нею стратегії. Найпоширенішими є: ліберальна; регульована ринкова економіка (західноєвропейська модель); соціально орієнтовані ринкові моделі (скандинавська, німецька); корпоративна (японська) модель; олігархічна модель; наздогоняюча (китайська) модель розвитку; релігійна (ісламська) модель.

Кожна країна обирає ту чи іншу модель залежно від рівня технологічного розвитку, історичних та геополітичних чинників. Основні типо-модельні риси України можна охарактеризувати таким чином:

1. Україна перебуває на індустріальному етапі розвитку, тобто переважають 3 та 4 технологічні уклади з елементами формування інноваційної моделі.

2. За рівнем економічного розвитку Україна належить до емерджентних ринкових країн, де сформувалися основи ринкової економіки та йде поглиблений розвиток її інституційної структури.

3. За рівнем доходу на душу населення Україна належить до країн з нижчим середнього рівнем доходу.

4. За ступенем відкритості Україна є відкритою економікою, оскільки питома вага експорту в ВВП складає до 40 %.

5. Модель ринкової економіки України формується на основі поєднання різних варіантів розвитку. Існує загроза закріплення олігархічної моделі розвитку.

6. Основна стратегія розвитку України спрямована на впровадження інноваційної моделі розвитку, мета якої – забез-

печення конкурентоспроможності національних товарів на основі технологічного прориву.

Теми есе, рефератів, доповідей, презентацій

Олігархічна модель економіки: причини формування та соціально-економічні наслідки (есе або доповідь).

Практичне завдання

Спробуйте визначити переваги та недоліки олігархічної моделі економіки та заповніть таблицю 2.

Таблиця 2

Переваги та недоліки олігархічної моделі економіки

<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>

Тестові завдання

1. *Що таке національна економіка?*

а) група олігархів, які перебувають у тісних економічних зв'язках один з одним;

б) взаємодія між виробниками певної продукції однієї галузі;

в) сукупність традиційних стереотипів та цінностей, що визначають економічну поведінку;

г) загальний економічний простір, що характеризується єдиним економічним законодавством, єдиною грошовою одиницею, загальною фінансовою та грошово-кредитною системою.

2. Яка ознака характерна для української моделі соціально-економічного розвитку?

- а) приналежність до групи країн з високим рівнем доходу на душу населення;
- б) існування закритої економічної системи;
- в) високий рівень технологічного розвитку;
- г) існування загрози закріплення олігархічної моделі розвитку.

3. Як називається сукупність традиційних стереотипів та цінностей, що визначають економічну поведінку?

- а) менталітет;
- б) господарська культура;
- в) технологічний уклад;
- г) державно-корпоративний сектор.

4. За розміром ВВП Індія входить у першу десятку країн світу. У країні розвинута важка індустрія, нафтопереробна промисловість і промисловість мінеральних добрив. За виробництвом сталі Індія займає одне з перших місць у світі. До якої групи країн можна віднести Індію?

- а) розвинені країни;
- б) країни, що розвиваються;
- в) країни з перехідною економікою;
- г) постіндустріальні країни.

5. Який перелік ознак характеризує економічно розвинені країни?

- а) лідерство у світовому промисловому виробництві, значні обсяги видобутку корисних копалин;
- б) високий рівень матеріального добробуту громадян, наявність значних валютних резервів для купівлі необхідних товарів за кордоном;
- в) високий рівень матеріального добробуту громадян, високий ступінь соціальної захищеності, широкі громадянські права та свободи, технологічне та інноваційне лідерство;
- г) високий ступінь соціальної захищеності громадян, наявність ядерної зброї.

6. *Чому Україну не відносять до числа розвинених країн?*
а) Україна не є постійним членом Ради Безпеки ООН;
б) відсутня ядерна зброя;
в) недостатній природно-ресурсний потенціал;
г) у структурі економіки переважають сировинні та напів-фабрикатні галузі виробництва.

7. *Що переважає у структурі економіки у постіндустріальній економічній системі?*

- а) аграрний сектор;
- б) промислове виробництво;
- в) третинний сектор;
- г) машинобудування.

8. *Для якої моделі економіки характерні такі ознаки: яскраво виражена соціальна орієнтація, високий ступінь соціального захисту, проведення політики, спрямованої на забезпечення повної зайнятості?*

- а) континентальної;
- б) англосаксонської;
- в) середземноморської;
- г) азійської.

9. *Які країни називають емерджентними?*

- а) які тимчасово перебувають у фазі економічної кризи;
- б) які у міжнародному поділі праці спеціалізуються на видобутку корисних копалин;
- в) які не позичають грошей за кордоном;
- г) з перехідною економікою, де з'являються ознаки, не притаманні їх попередньому стану.

10. *Які ознаки притаманні англосаксонській моделі економіки?*

- а) пасивна політика на ринку праці, яскраво виражена соціальна орієнтація;
- б) потужний державний сектор, головне джерело соціального фінансування – приватний сектор;

в) відсутність соціальної політики, розвинена соціальна інфраструктура;

г) пасивна політика на ринку праці, головне джерело соціального фінансування – приватний сектор.

Список рекомендованої літератури

Киндзерский Ю. В. Украина: олигархическая ловушка развития в контексте институциональных трансформаций. *Белорусский экономический журнал*. 2016. № 4. С. 17–36. URL: http://pmguinfo.dp.ua/images/documents/privatizaciya/28_01.pdf (дата звернення: 20.04.2020).

Куцик П. О., Ковтун О. І., Башнянин Г. І. Національна економіка: засади становлення, функціонування, регулювання та розвитку: монографія: ч. 1. 2. Львів: Растр-7, 2016. 457 с.

Куцик П. О., Ковтун О. І., Башнянин Г. І. Національна економіка: засади становлення, функціонування, регулювання та розвитку: монографія: ч. 2. 2. Львів: Растр-7, 2017. 399 с.

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. 182 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf> (дата звернення: 19.03.2020).

Національна економіка: пошук ефективних механізмів господарювання: монографія / за ред. В. П. Дубіщева. Полтава: ПолтНТУ, 2016. 279 с.

Носова О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 512 с.

Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 432 с.

Чернявська О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Алерта, 2018. 502 с.

Запитання для самоконтролю

1. Які ознаки властиві українській моделі соціально-економічного розвитку?
2. Назвіть етапи становлення української моделі соціально-економічного розвитку.
3. Які чинники вплинули на формування української моделі соціально-економічного розвитку?
4. Що таке олігархія? Яку роль олігархія відіграє у розвитку суспільства?
5. Що таке олігархічна пастка? Які наслідки вона має для економіки та суспільства?
6. Що таке інклюзивний розвиток суспільства?

Тема 2. Формування сучасної структури та інфраструктури національної економіки

П л а н

1. Поняття «структура економіки». Структурний аналіз національної економіки.
2. Структурні диспропорції, характерні для економіки України.
3. Національний ринок і його структура.
4. Роздержавлення і приватизація в Україні.
5. Особливості формування ринкової інфраструктури в Україні.

Тематичний лекторіум

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. С. 18–31. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf>

Структура національної економіки – це стійкі кількісні співвідношення між різними одиницями національної економі-

ки, що забезпечують її відтворення. *Структурний аналіз національної економіки* передбачає розгляд способу упорядкування та взаємодії різних економічних процесів, секторів, видів діяльності та її результатів. Проведення структурного аналізу національної економіки дозволяє виявити її особливості, зрозуміти процеси, що в ній відбуваються, спрогнозувати майбутній стан та виробити більш ефективну та гнучку економічну політику реструктуризації. Структура конкретної національної економіки формується об'єктивно на основі історично-технологічного розвитку під впливом технологічних, географічних та геополітичних факторів.

Відтворювальна структура національної економіки включає в себе сектори, що визначають особливості створення благ: *первинний сектор; вторинний сектор; третинний сектор*. Аналіз відтворювальної структури доповнюється *галузевою структурою*. Вона передбачає розподіл національної економіки на якісно однорідні господарські одиниці (галузі), що виконують схожі функціональні завдання. *Територіальна (регіональна) структура* передбачає розподіл національної економіки на різні економічні райони (регіони) на основі географічного розміщення виробничих сил за ступенем розвитку видів економічної діяльності.

Структура національної економіки визначається *макроекономічними пропорціями* – кількісними співвідношеннями між різними підрозділами та сферами суспільного виробництва, галузями, територіально-регіональними складовими. Макроекономічні пропорції розподіляють на натурально-речові та вартісні. Перші характеризуються кількісними ознаками (штуки, обсяги, міра ваги та ін.) та виражають внутрішні співвідношення як у виробництві (до прикладу, сталі, чавуну, різних видів прокату), споживанні (наприклад, картоплі, м'яса та ін.), так і між ними (наприклад, виробництво та використання електроенергії). Вартісні пропорції виявляють співвідношення між окремими частинами вартості валового внутрішнього продукту.

Структурні диспропорції, характерні для економіки України: втрата прогресивної соціальної орієнтованості; пору-

шення оптимальних відтворювальних пропорцій; різка диференціація технічного рівня виробництва у різних галузях; технологічна відсталість; ресурсоємний та переважно витратний характер виробництва; високий рівень концентрації та монополізації виробництва; низька товарність кінцевої продукції, сировинна та напівфабрикатна спрямованість експортної продукції; високий ступінь зношеності обладнання.

Національний ринок – це економічний механізм функціонування господарства у межах державного устрою, що забезпечує право господарюючих суб'єктів вільно здійснювати свою економічну діяльність відповідно до своїх інтересів та чинних правових норм. До структури національного ринку входять:

1. *Ринок споживчих товарів та послуг*, де формується первісний попит на блага кінцевого споживання.

2. *Ринок економічних ресурсів*, що включає процес обігу тих благ, що необхідні для виробництва кінцевих благ.

3. *Ринок праці*, на якому складаються вільні та взаємовигідні відносини між роботодавцем та працівником.

4. *Фінансовий ринок*, на якому здійснюється обіг таких специфічних товарів, як гроші, цінні папери, валюта, немонетарне золото.

Фундаментальною основою функціонування ринкової економічної системи є наявність приватної власності, яка у розвинутих країнах формувалася як закономірний історичний процес виокремлення засобів виробництва з метою найбільш ефективного їх використання для задоволення людських потреб. В Україні приватна власність з'явилася під час приватизації, яка була складовою більш широкого процесу роздержавлення. *Роздержавлення* – це процес зменшення ролі та впливу держави на економіку, наприклад, передача державної власності у комунальну, відмова від планово-директивного керування економікою. *Приватизація* – це процес перетворення державної власності на приватну. В основу *української моделі приватизації* було покладено принципи соціальної справедливості і рівності розподілу та продажу державного майна, що означало безплатну передачу більшої частини державного майна населенню. Серед *соціально-економічних наслідків приватизації* – як позитивні (ви-

вільнення підприємницького потенціалу, розвиток конкуренції), так і негативні (невиправдане соціально-майнове розшарування, формування неефективного власника, націленого на примноження багатства не у результаті відтворювального виробничого процесу, а шляхом перерозподільних процедур, у тому числі з джерел державного бюджету).

Суттєві прорахунки при проведенні приватизації спровокували появу *фінансової олігархії*, тобто невеликої групи власників промислового, торговельного, фінансового капіталу, що панують в економічному та політичному житті держави, в руках яких знаходиться переважна частина національного багатства. Для олігархії характерна практично повна безконтрольність прийняття рішень на усіх рівнях державного устрою. Фінансова олігархія в Україні, на відміну від розвинених країн, виникла у результаті перерозподілу створених та накопичених усім суспільством природно-матеріальних благ.

Ринкова інфраструктура – це сукупність галузей, підгалузей, видів економічної діяльності, які забезпечують нормальне функціонування національного господарства. У національній економіці виокремлюють такі основні види інфраструктури: *виробнича, соціальна, ринкова*. Чим краще розвинута інфраструктура, тим більш упорядковано та стабільно функціонує національний ринок. Кожна частина ринку має свою власну інфраструктуру. *Сучасна інфраструктура ринкової економіки України* характеризується недостатнім та нестійким рівнем розвитку необхідних елементів (наприклад, страхових, інвестиційних компаній), відсутністю певних ланок (до прикладу, інфраструктури земельного ринку), неузгодженістю нормативно-правової бази. Усе це знижує інвестиційну привабливість та надійність функціонування усіх ланок національного господарства.

Теми есе, рефератів, доповідей, презентацій

Четверта промислова революція та структурні тренди розвинених країн (есе або доповідь).

Практичне завдання

За даними Державної служби статистики України проаналізуйте внесок окремих галузей у валову додану вартість. Для цього перейдіть у розділ «Статистична інформація», далі – «Багатогалузева статистична інформація» / «Комплексна статистика» / «Соціально-економічний розвиток України».

Які галузі забезпечують найбільший внесок у валову додану вартість? Чи відповідає така структура доданої вартості загальносвітовим структурним трендам?

Тестові завдання

1. *Що характеризує територіальна структура економіки?*

- а) внесок окремих регіонів у національне виробництво та зайнятість;
- б) внесок окремих галузей у національне виробництво та зайнятість;
- в) основні тенденції ринку праці;
- г) стан виконання державного бюджету.

2. *Що характеризує галузева структура економіки?*

- а) внесок окремих регіонів у національне виробництво та зайнятість;
- б) внесок окремих галузей у національне виробництво та зайнятість;
- в) основні тенденції ринку праці;
- г) стан виконання державного бюджету.

3. *Що є цілями структурних реформ, які здійснюються в Україні?*

- а) поглиблення технологічної відсталості;
- б) розвиток галузей, які задовольняють потреби споживача;
- в) знищення основних фондів;
- г) посилення техногенного навантаження на довкілля.

4. *Що відбувається на ринку споживчих товарів та послуг?*

- а) найом робочої сили;
- б) обіг цінних паперів та валюти;
- в) купівля-продаж землі;
- г) купівля-продаж товарів та послуг, необхідних для задоволення потреб людини.

5. *Як називається процес перетворення державної власності на приватну?*

- а) націоналізація;
- б) конфіскація;
- в) децентралізація;
- г) приватизація.

6. *Що є негативними наслідками приватизації в Україні?*

- а) зменшення соціально-майнового розшарування;
- б) концентрація економічних ресурсів у вузької групи осіб;
- в) поява ефективного власника;
- г) доступ населення до колишньої суспільної власності.

7. *Як називається сукупність галузей, які забезпечують нормальне функціонування усього національного господарства?*

- а) кон'юнктура ринку;
- б) інфраструктура ринку;
- в) монополія;
- г) олігополія.

8. *Які галузі можна віднести до високотехнологічних?*

- а) текстильна та швейна промисловість;
- б) чорна металургія;
- в) літакобудування;
- г) нафтовидобуток.

9. *Ознакою якого процесу є домінування у сучасній структурі економіки України третинного сектору виробництва?*

- а) прискорений розвиток сфери послуг;

- б) високий рівень соціально-економічного розвитку;
- в) структурна деградація;
- г) рівномірний територіальний розподіл продуктивних сил.

10. У якому напрямі відбувається структурне спрощення економіки України за сучасних умов?

- а) зростання питомої ваги промисловості при одночасному скороченні третинного сектору;
- б) зростання питомої ваги аграрного сектору при одночасному скороченні третинного сектору;
- в) зменшення питомої ваги промисловості при одночасному зростанні третинного сектору;
- г) зменшення питомої ваги аграрного сектору при одночасному зростанні третинного сектору.

Список рекомендованої літератури

Куцик П. О., Ковтун О. І., Башнянин Г. І. Національна економіка: засади становлення, функціонування, регулювання та розвитку: монографія: ч. 1. 2. Львів: Растр-7, 2016. 457 с.

Куцик П. О., Ковтун О. І., Башнянин Г. І. Національна економіка: засади становлення, функціонування, регулювання та розвитку: монографія: ч. 2. 2. Львів: Растр-7, 2017. 399 с.

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. 182 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf> (дата звернення: 19.03.2020).

Національна економіка: пошук ефективних механізмів господарювання: монографія / за ред. В. П. Дубіщева. Полтава: ПолтНТУ, 2016. 279 с.

Носова О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 512 с.

Сіденко В. Р. Глобальні структурні трансформації та тренди економіки України. Ч. 1. Ключові тренди структурних змін у світовій економіці та в Україні. *Економіка та прогнозування*. 2018. № 1. С. 37–57. doi.org/10.15407/eip2018.01.037

Сіденко В. Р. Глобальні структурні трансформації та тренди економіки України. Ч. 2. Інноваційні чинники структурних змін в умовах четвертої промислової революції. *Економіка та прогнозування*. 2018. № 2. С. 7–28. doi.org/10.15407/eip2018.02.007

Чернявська О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Алерта, 2018. 502 с.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке структура національної економіки? Для чого потрібен структурний аналіз національної економіки?

2. Які типи структурних співвідношень Вам відомі?

3. З якими проблемами структурної перебудови на сучасному етапі стикається українська економіка?

4. З яких частин складається національний ринок?

5. Які перетворення було здійснено в Україні з метою переходу до ринкової економіки? Що таке роздержавлення та приватизація?

6. Як здійснювалася приватизація в Україні? Які наслідки вона мала для економіки та суспільства?

7. Що таке інфраструктура національної економіки?

8. Які основні елементи притаманні ринковій інфраструктурі?

Т е м а 3. Економічний потенціал національної економіки

П л а н

1. Поняття та склад потенціалу національної економіки.

2. Взаємозв'язок категорій «економічний потенціал» та «національне багатство».

3. Природно-ресурсний, демографічний та трудовий потенціал України.

4. Виробничий та науково-технічний потенціал України.

5. Зовнішньоекономічний потенціал України.
6. Потенціал соціального споживання.

Тематичний лекторіум

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. С. 32–49. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf>

Україна має усі економічні передумови для розвитку ефективної економіки. Держава володіє багатими сільськогосподарськими угіддями, гарною виробничою базою, значною споживчою базою, добре навченою робочою силою, а також високим інтелектуальним потенціалом. Україна має чималий потенціал для участі у реалізації великих міжнародних проєктів у галузях важкої та середньої промисловості.

Економічний потенціал – це сукупність наявних та придатних до мобілізації основних джерел, засобів країни, елементів потенціалу цілісної економічної системи, що використовуються і можуть бути використані для економічного зростання й соціально-економічного прогресу. *Структуру економічного потенціалу* можна представити за видами економічних ресурсів: природно-ресурсний, демографічний і трудовий, виробничий та науково-технічний, освітній та науковий, зовнішньоекономічний та потенціал соціального споживання. За галузевою ознакою: промисловий, аграрний, соціальний, фінансовий. За напрямом використання: внутрішньоекономічний і зовнішньоекономічний потенціал.

Розмір і структура економічного потенціалу та його динаміка у певний період часу залежать від таких факторів:

- обсяг ресурсів у країні;
  - рівень технічного розвитку, досягнутий країною;
  - стан фундаментальних та прикладних наукових досліджень;
  - кількісні та якісні характеристики трудових ресурсів.
- Основним складовим елементом сукупного економічного

потенціалу національної економіки є *національне багатство* – сукупний обсяг економічних ресурсів і матеріальних цінностей, необхідних для нормального виробництва благ – товарів і послуг. Національне багатство складається з таких основних елементів: 1) сукупність ресурсів, які не можуть бути відтворені і є вичерпними, наприклад, корисні копалини, пам'ятники культури й мистецтва; 2) сукупність ресурсів, обсяг яких може бути збільшений у процесі господарської діяльності, наприклад, не-виробничі й виробничі активи; 3) нематеріальний елемент: ресурси, які не мають речовинного прояву, наприклад, інтелектуальний потенціал країни, якість життя населення, науково-технічний потенціал; 4) обсяг майнових зобов'язань перед іншими країнами.

Ефективність національної економіки, конкурентоспроможність її товарів та послуг на світових ринках значною мірою визначаються *природно-ресурсним потенціалом країни (ПРП)*, тобто сукупністю усіх природних можливостей, засобів, запасів, джерел, що використовуються (або можуть використовуватись) на даному рівні розвитку продуктивних сил для досягнення певної мети. До складу ПРП входять природні умови і ресурси, у тому числі рекреаційні.

В умовах розвитку постіндустріального суспільства рушійною силою виробничого процесу стає *демографічний та трудовий потенціал* країни, тобто кількість та якість наявних трудових ресурсів з урахуванням можливості їх збільшення при поточному рівні розвитку науки і техніки. Оцінка стану *трудо-вого потенціалу України* на сучасному етапі є неоднозначною. З одного боку, відбувається поліпшення певних якісних його характеристик: збільшується частка населення з вищою освітою; зростає комп'ютерна грамотність; формується уміння працювати у ринковому середовищі; підвищується підприємницька активність. З другого боку, в Україні відбуваються процеси, які призводять до руйнації трудового потенціалу. Не підвищуються темпи відтворення населення, внаслідок чого його структура набуває більш вираженого депопуляційного характеру: погіршуються показники здоров'я людей усіх вікових груп.

Україна має потужний *виробничий потенціал* – наявні

можливості держави щодо залучення та використання чинників виробництва для випуску максимально можливого обсягу продукції. Найбільш розвиненими галузями є металургія, енергетика (атомні електростанції і цілий каскад гідроелектростанцій на Дніпрі), а також хімічна і гірничодобувна промисловість (видобуток вугілля, руди).

Основою науково-технічного розвитку країни є *науково-технічний та інформаційний потенціал*, що являє собою сукупність усіх засобів науково-технічної діяльності та її ресурсів, включаючи наявні та такі, що можуть бути мобілізовані, обсяги інформаційних ресурсів, інформаційної техніки і технологій для створення власних і збирання, накопичення, обробки й використання різноманітних форм інформації для задоволення відповідних потреб суспільства.

В умовах інтенсифікації глобальних економічних процесів зростає значення *експортного потенціалу* країни. У травні 2008 року Україна вступила до Світової організації торгівлі. Зі вступом у СОТ Україна отримала зниження експортних торгових бар'єрів і підвищення економічних перспектив.

Побудова в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки європейського типу, рівень життя населення залежать від *потенціалу соціального споживання* – розвитку тих галузей, які безпосередньо працюють на задоволення потреб населення.

Теми есе, рефератів, доповідей, презентацій

Курортний та рекреаційний потенціал України (доповідь або презентація).

Практичне завдання

За даними Державної служби статистики України проаналізуйте соціально-демографічний та трудовий потенціал України. Для цього перейдіть у розділ «Статистична інформація», далі – «Публікації» / «Багатогалузева статистична інформація» / «Комплексна статистика» / Статистичний збірник

«Україна у цифрах». Дайте відповіді на наведені нижче питання.

В Україні відбувається приріст або скорочення чисельності населення? Чим це обумовлено – природними або міграційними чинниками?

Як розподіляється постійне населення України за статтю та віком?

Яким в Україні є рівень економічної активності населення? Серед яких соціально-демографічних груп населення рівень безробіття є найвищий?

Тестові завдання

1. *Які показники характеризують демографічний та трудовий потенціал країни?*

- а) кількість та якість економічно активного населення;
- б) кількість земельних ресурсів на душу населення;
- в) можливості розвитку морського транспорту;
- г) обсяги експорту.

2. *Які показники характеризують зовнішньоекономічний потенціал країни?*

- а) кількість та якість економічно активного населення;
- б) кількість земельних ресурсів на душу населення;
- в) можливості розвитку морського транспорту;
- г) обсяги експорту.

3. *Що входить до складу науково-технічного та інформаційного потенціалу національної економіки?*

- а) матеріально-технічна база сільського господарства;
- б) трудові мігранти;
- в) система біржової інформації;
- г) мережа науково-дослідних закладів.

4. *Що є причиною позитивних змін у трудовому потенціалі вітчизняної економіки?*

- а) зростання комп'ютерної грамотності;
- б) скорочення чисельності населення;

- в) погіршення стану здоров'я;
- г) старіння трудових ресурсів, що дає можливість використувати тільки досвідчених працівників.

5. *Що є причиною негативних змін у трудовому потенціалі вітчизняної економіки?*

- а) зростання комп'ютерної грамотності;
- б) збільшення частки населення з вищою освітою;
- в) підвищення підприємницької активності;
- г) скорочення чисельності населення.

6. *Складовою якого різновиду потенціалу є рекреаційні ресурси?*

- а) виробничого потенціалу;
- б) науково-технічного потенціалу;
- в) природного потенціалу;
- г) зовнішньоекономічного потенціалу.

7. *Що таке економічний потенціал?*

а) сукупність наявних основних джерел, засобів країни, елементів потенціалу цілісної економічної системи, що використовуються для економічного зростання й соціально-економічного прогресу;

б) сукупність придатних до мобілізації основних джерел, засобів країни, елементів потенціалу цілісної економічної системи, що можуть бути використані для економічного зростання й соціально-економічного прогресу;

в) національне багатство;

г) сукупність наявних та придатних до мобілізації ресурсів та елементів потенціалу цілісної економічної системи, що використовуються і можуть бути використані для економічного зростання й соціально-економічного прогресу.

8. *Що таке виробничий потенціал?*

а) сукупність наявних основних джерел, засобів країни, елементів потенціалу цілісної економічної системи, що використовуються для економічного зростання й соціально-економічного прогресу;

б) основні фонди промисловості та сільського госпо-

дарства;

в) наявні можливості держави щодо залучення та використання чинників виробництва для випуску максимально можливого обсягу продукції;

г) ноу-хау та промислові зразки.

9. *Які галузі домінують в індустріальному секторі України?*

а) важка промисловість у галузі металообробки, машинобудування, хімічного виробництва;

б) легка промисловість;

в) аграрний сектор;

г) транспортна галузь.

10. *У якій галузі Україна визнана одним із світових лідерів?*

а) легка промисловість;

б) фармацевтична промисловість;

в) транспортний сектор;

д) виробництво ракет і технологій ракетобудування.

Список рекомендованої літератури

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. 182 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf> (дата звернення: 19.03.2020).

Національна економіка: пошук ефективних механізмів господарювання: монографія / за ред. В. П. Дубіщева. Полтава: ПолтНТУ, 2016. 279 с.

Носова О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 512 с.

Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 432 с.

Чернявська О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Алерта, 2018. 502 с.

Шульга О. А. Національна економіка: курс лекцій. Київ:

НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. 82 с.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність поняття «економічний потенціал»?
2. Що таке національне багатство? Як пов'язані між собою економічний потенціал та національне багатство?
3. Назвіть особливості природно-ресурсного потенціалу України.
4. Визначте перспективи розвитку природно-ресурсного потенціалу.
5. Яке значення для економіки країни мають рекреаційні ресурси?
6. Назвіть характерні особливості демографічного та трудового потенціалу України.
7. Визначте особливості та перспективи розвитку виробничого та науково-технічного потенціалу.
8. Сформулюйте напрями підвищення ефективності використання експортного потенціалу.
9. Визначте роль і значення потенціалу соціального споживання для розбудови соціальної, демократичної держави.

Тема 4. Економічне зростання та розвиток національної економіки

П л а н

1. Економічне зростання: сутність та соціально-економічне значення.
2. Типи і чинники економічного зростання. Циклічність економічного зростання.
3. Економічне зростання та розвиток. Концепції економічного розвитку.
4. Людський розвиток як мета і критерій економічного зростання.

Тематичний лекторіум

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. С. 50–62. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf>

Економічне зростання – це процес розширення масштабів виробництва товарів та послуг, які виробляє національна економіка. Економічне зростання розглядається як важлива економічна мета, оскільки збільшення суспільного продукту в розрахунку на душу населення означає підвищення рівня життя. Таким чином, зростаюча економіка може задовольняти нові потреби і розв’язувати соціально-економічні проблеми як усередині країни, так і на міжнародному рівні.

Показники економічного зростання: кількісні (загальне зростання ВВП та ВВП на душу населення в абсолютних і відносних величинах щодо попереднього періоду); якісні (умови праці та відпочинку, якість продукції, стан навколишнього середовища, співвідношення доходів населення). При аналізі економічного зростання важливе значення має *показник темпів зростання*. При високих темпах зростання суспільство отримає більше продукції, має більше можливостей для задоволення різноманітних потреб. Разом з тим необхідно врахувати структуру приросту продукції, яка може виявитися несприятливою (наприклад, переважання продукції виробничого призначення може погіршити рівень життя у майбутньому). Нульові темпи зростання не завжди мають негативний характер, якщо, наприклад, зростання відбувається за рахунок зниження матеріалоемності, підвищення фондівіддачі, продуктивності праці. Від’ємні темпи зростання – ознака падіння виробництва і розгортання кризових явищ.

Негативні наслідки економічного зростання виявляються у погіршенні стану навколишнього середовища («парниковий ефект», завдання шкоди флорі, фауні, здоров’ю людей, вичерпання корисних копалин). Виходячи з цього, члени Римського клубу опублікували доповіді «Межі зростання» (1972 р.) і

«Global 2000» (1980 р.), в яких розкриваються наслідки негативного впливу економічного зростання для усього населення Землі. Американські дослідники Д. Медоуз і Дж. Форестер звернулися до суспільства із закликом звести матеріальне виробництво і споживання до рівня простого відтворення. Їх висновки дістали назву «Концепції нульового зростання».

Економічне зростання буває двох типів – екстенсивне та інтенсивне. При *екстенсивному типі* зростання розширення обсягів випуску відбувається за рахунок залучення додаткових факторів виробництва на незмінній технічній основі. При *інтенсивному типі* збільшення обсягів виробництва здійснюється на основі вдосконалення факторів виробництва і технологій. У чистому вигляді жодний з них не існує.

Чинники економічного зростання часто групують відповідно до типів зростання. До *екстенсивних чинників* відносять зростання витрат капіталу і праці, до *інтенсивних* – технологічний прогрес, зростання освітнього і професійного рівня робочої сили, вдосконалення управління виробництвом, підвищення продуктивності факторів виробництва – все, що дозволяє якісно удосконалити фактори виробництва та процеси їх використання. Іноді у вигляді самостійного чинника виділяють *сукупні видатки* як каталізатор процесу розширення виробництва. Можливості економічного зростання також залежать від типу економічної системи, економічної політики уряду, зовнішніх факторів.

Економічне зростання відбувається циклічно. *Економічний цикл* характеризується чергуванням піднесення і спаду рівня економічної ефективності упродовж декількох років. Унаслідок прискорення науково-технічного прогресу і втручання держави в економіку економічний цикл модифікується. Сучасна економічна теорія виділяє дві фази економічного циклу: рецесію, що включає кризу та депресію; піднесення, що включає пожвавлення і бум. *Рецесія* – це фаза економічного циклу між найвищою і найнижчою його точками, якій властивий спад виробництва. *Піднесення* виробництва – фаза між найвищою і найнижчою точками циклу.

Економічний розвиток – це якісні зміни в економічній системі суспільства, що забезпечують кількісне нарощення ресурсного потенціалу та якісне вдосконалення базових елементів,

формоутворюючих структур, а економічне зростання є простим збільшенням реального ВВП країни, органічним складником економічного розвитку. Економічний розвиток одночасно зі зростанням доходів та виробництва передбачає радикальні зміни у інституціональній, соціальній, адміністративній структурах суспільства. Економічний розвиток тісно пов'язаний з економічним зростанням, проте це не тотожні поняття. Існують різні моделі економічного розвитку: екзогенний розвиток, ендегенний розвиток (мобілізаційний, наздоганяючий на основі експортної орієнтації або імпортозаміщення). У доповіді Міжнародної комісії з довкілля та розвитку «Наше спільне майбутнє» проголошено поняття «сталій розвиток» як такий, що задовольняє потреби сучасного покоління і не ставить під загрозу можливість для майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Основними принципами вимірів сталого розвитку є: економічне зростання, соціальний прогрес й захист навколишнього середовища.

При оцінці економічного зростання та розвитку надзвичайно важливими є характеристики якості життя людей. В економічному сенсі *концепція людського розвитку* першочергову увагу звертає на реалізацію права людини на працю та підприємницьку діяльність, створення умов для повної зайнятості з урахуванням рівня освіти і набутої кваліфікації, забезпечення соціальної справедливості у розподілі доходів, зростання добробуту кожної людини, психологічний статус та ін. У 1990 р. спеціалісти ООН розробили методику розрахунку інтегрального соціально-економічного показника – *індексу людського розвитку*, головними параметрами якого є: очікувана тривалість життя при народженні; рівень освіти; обсяг валового внутрішнього продукту в розрахунку на душу населення.

Теми есе, рефератів, доповідей, презентацій

Цілі сталого розвитку: Україна (презентація).

Для підготовки презентації використовуйте матеріали моніторингового звіту «Цілі сталого розвитку. Україна – 2019», розташовані за посиланням: http://www.ukrstat.gov.ua/menu/st_rozv/publ/SDGs-MonitoringReport_v08_24.09.2019.pdf

Практичне завдання

У таблицях 3, 4 наведені дані про індекси фізичного обсягу ВВП у % до попереднього року. За цими даними визначте індекс фізичного обсягу ВВП у 2013 р. відносно рівня 1990 р. Як змінився індекс фізичного обсягу ВВП у 2017 р. (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та з 2014 року – також без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях) порівняно з 2010 р.? Чи можна визначити рівень ВВП України у 2017 р. відносно 1990 р.? Чому?

Таблиця 3

ВВП України

<i>Рік</i>	<i>Індекс фізичного обсягу ВВП, % до попереднього року</i>	<i>Рік</i>	<i>Індекс фізичного обсягу ВВП, % до попереднього року</i>
1990	-	2002	105,3
1991	91,3	2003	109,5
1992	90,1	2004	111,8
1993	85,8	2005	103,1
1994	77,1	2006	107,6
1995	87,8	2007	108,2
1996	90,0	2008	102,2
1997	97,0	2009	84,9
1998	98,1	2010	104,1
1999	99,8	2011	105,4
2000	105,9	2012	100,2
2001	108,8	2013	100,0

Таблиця 4

ВВП України
(без урахування тимчасово окупованої території
Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та з 2014
року – також без частини тимчасово окупованих територій
у Донецькій та Луганській областях)

<i>Рік</i>	<i>Індекс фізичного обсягу ВВП, % до попереднього року</i>
2010	104,1
2011	105,5
2012	100,2
2013	100,0
2014	93,4
2015	90,2
2016	102,4
2017	102,5

Тестові завдання

1. *Що таке економічне зростання?*

- а) розширення виробництва товарів та послуг у національній економіці;
- б) підвищення рівня життя населення;
- в) досягнення «Цілей тисячоліття»;
- г) періодичні коливання ділової активності.

2. *Що є метою інноваційної моделі соціально-економічного розвитку?*

- а) створення конкурентних переваг за рахунок залучення дешевої некваліфікованої робочої сили;
- б) технологічний прорив;
- в) скасування мораторію на купівлю-продаж землі;
- г) подальша співпраця з Міжнародним валютним фондом.

3. *Що відбувається, якщо обсяг виробництва збільшується завдяки залученню додаткових трудових ресурсів?*

- а) екстенсивне економічне зростання;
- б) інтенсивне економічне зростання;
- в) інноваційне економічне зростання;
- г) циклічне економічне зростання.

4. *Що відбувається, якщо приріст виробництва забезпечується за рахунок упровадження нових технологій?*

- а) екстенсивне економічне зростання;
- б) інтенсивне економічне зростання;
- в) індустріальна деградація;
- г) економічна криза.

5. *Що відбувається під час економічної кризи?*

- а) падіння виробництва;
- б) зростання виробництва;
- в) економічне зростання інноваційного типу;
- г) розширення зайнятості і скорочення безробіття.

6. *Що відбувається, якщо має місце сталий розвиток?*

- а) задовольняються потреби тільки сучасного покоління;
- б) задовольняються потреби тільки майбутнього покоління;
- в) задовольняються потреби сучасного покоління і не ставиться під загрозу можливість для майбутніх поколінь задовольняти свої потреби;
- г) здійснюється автоматично, поза межами правового регулювання.

7. *Які показники найбільш повно характеризують рівень людського розвитку?*

- а) рівень освіти та рівень доходів на душу населення, рівень щастя;
- б) середня тривалість життя, віра у майбутнє;
- в) рівень доходів на душу населення, рівень заробітної

плати, прожитковий мінімум;

г) рівень освіти, середня тривалість життя, рівень доходів на душу населення.

8. *Що є наслідком швидкого економічного зростання на думку прихильників концепції «нульового економічного зростання»?*

- а) підвищення якості життя;
- б) зниження якості життя;
- в) інноваційний прорив;
- г) прискорена індустріалізація.

9. *Як здійснюється економічний розвиток у моделі екзогенного економічного розвитку?*

- а) незалежно від світового ринку;
- б) завдяки орієнтації на зовнішній ринок;
- в) завдяки інноваційному прориву;
- г) завдяки інтенсивній трудовій імміграції.

10. *Що є орієнтиром у моделі ендогенного економічного розвитку?*

- а) виключно імпортозаміщення;
- б) виключно експортна орієнтація;
- в) імпортозаміщення або експортна орієнтація залежно від обставин;
- г) нееквівалентний обмін.

Список рекомендованої літератури

Безпека людського розвитку в правовій, соціальній державі: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 850 с. Депоновано в ДНТБ України. № 43 Ук-2013 від 24.09.2013 р.

Національна економіка: навч. посіб / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. 182 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf> (дата

звернення: 19.03.2020).

Національна економіка: пошук ефективних механізмів господарювання: монографія / за ред. В. П. Дубіщева. Полтава: ПолтНТУ, 2016. 279 с.

Носова О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 512 с.

Правова економіка: науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків. 2017. 271 с. Депоновано в ДНТБ України. № 65н - РІД/Ук-2017 від 17.10.2017 р.

Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 432 с.

Чернявська О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Алерта, 2018. 502 с.

Шульга О. А. Національна економіка: курс лекцій. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. 82 с.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке економічне зростання? У чому полягає його соціально-економічне значення?
2. Якими показниками вимірюється економічне зростання?
3. Які існують типи економічного зростання?
4. Що таке економічний розвиток?
5. Назвіть та охарактеризуйте основні моделі економічного розвитку.
6. Які показники використовуються для оцінки рівня економічного розвитку? Що таке індекс людського розвитку? Які компоненти він містить?
7. Чому концепція людського розвитку актуальна для України?

Тема 5. Регулювання національної економіки

Практичне заняття 5.1.

Регулювання національної економіки: ринкове та корпоративне

П л а н

1. Рівні регулювання національної економіки.
2. Ринковий механізм регулювання національної економіки.
3. Корпоративне регулювання.

Практичні завдання

1. Наведіть приклади суспільних благ, зовнішніх ефектів у вітчизняній економіці.
2. Охарактеризуйте переваги та недоліки ринкового механізму регулювання економіки. Заповніть таблицю 5.

Таблиця 5

Переваги та недоліки ринкового механізму регулювання економіки

<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>

Запитання для самоконтролю

1. Що таке регулювання економіки? Назвіть рівні регулювання національної економіки.
2. Чи всі суб'єкти національної економіки беруть

участь у її регулюванні?

3. Які цілі переслідує кожний суб'єкт під час регулювання? Чи завжди вони співпадають? Якщо ні – наведіть приклад.

4. Що таке ринковий механізм регулювання національної економіки?

5. Опишіть історичні передумови формування та руйнації ринкового саморегулювання.

6. Що таке корпоративне регулювання? Назвіть історичні передумови виникнення корпоративного рівня регулювання.

7. Хто здійснює корпоративне регулювання? Які цілі при цьому переслідуються?

8. Охарактеризуйте механізми впливу корпорацій на розподіл ресурсів. Чому корпоративне регулювання часто суперечить загальнонаціональним інтересам країни?

Практичне заняття 5.2.

Регулювання національної економіки: державне та громадянське

П л а н

1. Державне регулювання економіки: сутність та цілі.
2. Функції держави в економіці.
3. «Провали» держави.
4. Трансформація ролі держави в економічних системах пострадянських країн.
5. Сумісне регулювання економіки.
6. Громадянське регулювання національної економіки.

Тематичний лекторіум

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. С. 64–80. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf>

Регулювання економіки – це розподіл природних, мате-

ріальних, трудових, фінансових, інтелектуальних та інших ресурсів відповідно до потреб суспільства на певному етапі його розвитку. Механізм макроекономічного регулювання змішаної економіки поєднує: ринкові регулятори (ринкове саморегулювання), 2) корпоративне регулювання, 3) важелі державного впливу на економіку, 4) громадянське регулювання. Ці складові взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну. Роль і частка кожної з них залежать від національних особливостей і стану розвитку країни.

Ринковий механізм – спосіб організації та функціонування відносин між суб'єктами господарювання, що базується на принципах економічної свободи, конкуренції, вільної взаємодії попиту і пропозиції, вільного ціноутворення. Механізм ринкового саморегулювання, самоорганізації дозволяє економіці (хоча часом і не без втрат) здійснювати самоналаштування стосовно потреб науково-технічного прогресу, економічного зростання, внутрішніх та зовнішніх умов, що швидко змінюються. Основними «*провалами механізму ринкового регулювання*» є: циклічність відтворювального процесу; внутрішньо властива ринку тенденція до монополізму; відсутність механізму, який би забезпечував соціальний захист і підтримання соціальної справедливості; нездатність розв'язати проблему вимірювання та компенсації зовнішніх ефектів (екстреналій); неспроможність задовольняти потреби у суспільних благах; недосконалість (неповнота, асиметричність) інформації.

Поглиблення суперечностей ринкового саморегулювання спричинило виникнення планово-ринкової, або регульованої, економіки. Важливою ланкою такої планомірності стало приватномонополістичне планування у межах великих корпорацій. *Корпоративне регулювання* – це вплив великих корпорацій на розподіл ресурсів суспільства й утворення господарських пропорцій. Воно засновується на сполученні ринкових і адміністративно-ієрархічних принципів регулювання. Суб'єктами корпоративного регулювання є корпорації, багатогалузеві комплекси, конгломерати – об'єднання фірм різних сфер діяльності (промислової, комерційної, науково-технічної, маркетингової тощо). Мета їх об'єднання полягає у проведенні узгодженої по-

літики у галузі спеціалізації та інтеграції виробництва, розподілі ринків збуту, сфер впливу, капітальних вкладень, співпраці у сфері НДДКР. Корпоративне регулювання, що здійснюється в інтересах окремих суб'єктів ринку, часто суперечить загальнонаціональним інтересам країни. Тому воно (як і ринкове саморегулювання) вимагає застосування коригуючих його у цих випадках різних форм державного регулювання економіки.

Державне регулювання економіки (далі – ДРЕ) – це цілеспрямований вплив держави на господарське життя суспільства з метою забезпечення стабільності економічного розвитку та його спрямованості відповідно до інтересів суспільства.

Вищою метою ДРЕ є підвищення добробуту суспільства, створення сприятливих умов для соціально-економічного розвитку. Для реалізації поставленої мети держава виконує певні економічні *функції*: створення правової основи функціонування економічної системи; визначення цілей, пріоритетів і основних напрямів розвитку економіки; забезпечення економіки необхідною кількістю грошей; захист і розвиток конкуренції; регулювання соціально-економічних відносин; перерозподіл доходів; забезпечення соціального захисту та соціальних гарантій; вплив на розподіл ресурсів; макроекономічна стабілізація, формування умов сталого зростання національної економіки.

Держава виконує свої функції, застосовуючи певні методи, які класифікуються за різними критеріями. Залежно від засобів впливу виділяють адміністративні, правові, економічні й пропагандистські методи ДРЕ. *Адміністративні методи* спираються на силу державної влади, засоби заборони, дозволу або примусу і обмежують свободу вибору економічного суб'єкта. *Правові методи* – це система законів та законодавчих актів, що регламентують діяльність суб'єктів господарювання. Вони визначають правовий простір економічної діяльності. *Економічні методи* пов'язані зі створенням державою фінансових або матеріальних стимулів, здатних впливати на економічні інтереси суб'єктів господарювання й обумовлювати їх поведінку. *Пропагандистські методи* є неформальним засобом державного впливу і засновуються на переконанні.

Державне регулювання економіки загалом, безумовно,

довело свою високу ефективність. Проте слід звернути увагу й на «провали» держави: неспроможність її передбачити усі наслідки рішень, що приймаються, оскільки економічні суб'єкти не завжди реагують так, як очікує уряд, те саме стосується і функціонування ринків; недосконалість політичного процесу; обмеженість контролю над державним апаратом, який не завжди діє у легітимних межах і в інтересах суспільства; неспроможність забезпечити ефективний розподіл ресурсів і управління ними у сфері створення суспільних благ; створення державою через перерозподільні процеси нових форм нерівності і дискримінації; зростання витрат на утримання бюрократичного апарату.

ДРЕ відбувається згідно з економічною політикою держави – цілеспрямованим впливом на господарські процеси на мікро- і макрорівнях, системою практичних заходів щодо надання економічним процесам спрямованості відповідно до цілей, завдань та інтересів країни. Економічна політика реалізується у формі антициклічної, конкурентної, соціальної, структурної, інвестиційної, науково-технічної, інноваційної, амортизаційної, фіскальної, монетарної, зовнішньоекономічної, регіональної політики.

Одним із способів розв'язання проблем «провалів» і ринку, і держави є *державно-приватне партнерство* (ДПП), що базується на *сорегулюванні* – спільній участі у регулюванні держави і різних ринкових агентів. Системи сорегулювання, на відміну від саморегулювання, передбачають більш широке коло учасників та вирішують проблему балансування їх інтересів. Різновидом сорегулювання є соціальне партнерство. *Інститут соціального партнерства* виконує функцію узгодження загальнодержавних і групових інтересів у соціально-економічній сфері (доходів, зайнятості, умов праці тощо) шляхом переговорів, консультацій і досягнення домовленостей за участю представників цих груп.

На жаль, в Україні гостро відчувається дефіцит взаємної довіри. Бізнес вже здатний виступати агентом значущих змін, однак механізми його впливу залишаються архаїчними – дикий лобізм, тінізація, «фришування» тощо, а держава, не стимулюючи, а іноді й гальмуючи процес становлення уніфікованих і

прозорих правил гри з метою збереження контролю і ручного управління розвитком бізнес-середовища, сама стає заручником приватних інтересів великого капіталу. Тому виникає нагальна необхідність подальшої професіоналізації не тільки ринкової і державної, а й громадянської діяльності.

Громадянське регулювання – це діяльність різних суспільних інститутів і утворень, спрямована на вирішення їх завдань і така, що здійснює певний вплив на економічні си. Основою громадянського регулювання є *громадянське суспільство* – сфера багатогранних взаємовідносин вільних і рівноправних громадян, що базуються на приватних або колективних інтересах, спонтанному самоврядуванні індивідів, добровільних організацій та асоціацій громадян. Основна функція громадянського суспільства – це виявлення і вирішення проблем, що виникають унаслідок недосконалості і ринкового, і державного регулювання; виявлення первинних суспільних запитів, їх трансформація у фахові пропозиції з найважливіших напрямів державної політики і подальша передача державним інститутам із забезпеченням громадської підтримки.

Теми есе, рефератів, доповідей, презентацій

Лобіювання (есе або доповідь).

Практичні завдання

1. Назвіть та охарактеризуйте основні форми державно-приватного партнерства. Які форми державно-приватного партнерства використовуються в Україні? Чи доцільно, на Вашу думку, укладати концесійні договори щодо будівництва та подальшої експлуатації автомобільних доріг в Україні? Проаналізуйте можливі ризики.

2. Опишіть позитивні та негативні риси системи ESOP (Employee Stock Ownership Plan) та заповніть таблицю 6. Яких правових заходів можна вжити для розвитку цієї системи в Україні?

Переваги та недоліки системи ESOP

<i>Суб'єкти</i>	<i>Позитивні риси</i>	<i>Негативні риси</i>
Держава		
Суб'єкт господарювання		
Наймані працівники		

Тестові завдання

1. У яких сферах застосовуються переважно адміністративні методи державного регулювання?

- а) створення державою фінансових або матеріальних стимулів;
- б) здійснення податкової політики;
- в) регулювання економічних інтересів суб'єктів господарювання;
- г) реалізації державних програм.

2. Як можна охарактеризувати суто суспільне благо?

- а) кожна одиниця може бути продана за окрему плату;
- б) є об'єктом індивідуального споживання;
- в) є об'єктом колективного споживання;
- г) має грошове визначення.

3. Яка з функцій держави виходить за межі мінімально необхідного регулювання реального ринку?

- а) правильна організація грошового обігу;
- б) усунення наслідків зовнішніх ефектів;
- в) надання суспільних товарів;
- г) надання освітніх послуг.

4. Яку функцію виконує інститут соціального партнерства?

- а) узгодження інтересів найбільших фінансово-промислових груп у виробничій сфері;

- б) регулювання умов міжнародної економічної взаємодії з метою покращення умов торгівлі національними товарами;
- в) узгодження загальнодержавних і групових інтересів у соціально-економічній сфері за участю представників працевлаштованих та найманих працівників;
- г) узгодження загальнодержавних інтересів та інтересів найбільших фінансово-промислових груп.

5. *Хто здійснює корпоративне регулювання?*

- а) домогосподарства;
- б) великі фірми та їх об'єднання;
- в) держава;
- г) профспілки.

6. *У якому процесі інтереси усіх членів суспільства реалізуються найбільш повно?*

- а) корпоративне регулювання;
- б) державне регулювання;
- в) ринкове саморегулювання;
- г) корпоративне і ринкове регулювання.

7. *Що є вищою метою державного регулювання економіки?*

- а) підвищення добробуту суспільства, створення сприятливих умов для соціально-економічного розвитку;
- б) стабілізація валютного курсу;
- в) збільшення надходжень до державного бюджету;
- г) захист національних виробників.

8. *Що таке лобіювання?*

- а) боротьба з безробіттям;
- б) просування особистих бізнес-інтересів на законодавчому рівні;
- в) стабілізація валютного курсу;
- г) процес створення національної інноваційної системи.

9. *Що таке державно-приватне партнерство?*

- а) перебування на керівних посадах у великих фірмах та в уряді близьких родичів;
- б) спільна участь у регулюванні економічних процесів як держави, так і різних ринкових агентів;
- в) процес націоналізації великих підприємств;
- г) повернення націоналізованого майна попереднім власникам.

10. *Яка з названих функцій держави є економічною?*

- а) розроблення закону про вибори;
- б) прийняття та дотримання конституції країни;
- в) визначення пріоритетів макроекономічного розвитку;
- г) встановлення дипломатичних відносин з іншими країнами.

Список рекомендованої літератури

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. 182 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf> (дата звернення: 19.03.2020).

Національна економіка: пошук ефективних механізмів господарювання: монографія / за ред. В. П. Дубіщева. Полтава: ПолтНТУ, 2016. 279 с.

Носова О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 512 с.

Овсієнко О. В. Державне регулювання та його вплив на формування правової економіки в Україні. *Економічний простір*. 2015. № 98. С. 105–115. URL: http://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9830/1/Ovsienko_105-115.pdf (дата звернення: 19.03.2020).

Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 432 с.

Чернявська О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Алерта, 2018. 502 с.

Запитання для самоконтролю

1. З чим пов'язана необхідність втручання держави в економіку? Які цілі воно переслідує?

2. Назвіть і охарактеризуйте основні функції держави в економіці.

3. За допомогою яких методів здійснюється державне регулювання економіки? Поясніть різницю між прямими і непрямими методами.

4. Які завдання стоять перед державою в умовах перехідної економіки? Які специфічні функції виконує держава під час економічної трансформації?

5. Коли державне регулювання виявляється неефективним? Що таке «провали» держави?

6. У чому полягає необхідність сумісного регулювання національної економіки? Якими суб'єктами національної економіки воно здійснюється?

7. Що таке державно-приватне партнерство, соціальне партнерство?

8. Що таке громадянське регулювання національної економіки? У чому полягає його необхідність?

9. Назвіть і поясніть причини низької ефективності громадянського регулювання в Україні. Що необхідно для посилення впливу громадськості на економічні процеси?

Тема 6. Прогнозування та програмування національної економіки

Практичне заняття 6.1.

Прогнозування та програмування національної економіки

П л а н

1. Соціально-економічне прогнозування: сутність, принципи, методи, функції.

2. Види соціально-економічних прогнозів. Прогнозні

документи економічного і соціального розвитку.

3. Державна стратегія соціально-економічного розвитку країни. Обґрунтування цілей розвитку національної економіки.

4. Сутність державного програмування, види програм.

5. Макроекономічне планування як функція державного регулювання.

Темати есе, рефератів, доповідей, презентацій

Основні прогностичні макропоказники економічного і соціального розвитку України (презентація).

Практичне завдання

На сайті Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України у розділі «Діяльність» / «Макроекономічний аналіз та прогнозування» / «Прогноз» / «Прогноз економічного і соціального розвитку України» ознайомтеся з Прогнозом економічного і соціального розвитку України на 2020–2022 роки: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6d5a79e1-b2f3-416e-8a74-0b6dc24456be&title=UtochnenniaOsnovnikhPrognoznikhPokaznikivEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkrainiNa2020-2022-Roki>

Дайте відповіді на наведені нижче питання.

Хто та з якою метою розробляє прогноз?

Який сценарій покладено в основу прогнозу? Які варіанти сценарію розглядаються?

Якими будуть темпи зміни ВВП?

Які припущення щодо зовнішньоекономічного середовища зроблено у прогнозі? Чому? Які кількісні показники використовуються для їх оцінки?

Які припущення щодо внутрішньої економічної ситуації зроблено у прогнозі? Чому? Які кількісні показники використовуються для їх оцінки?

Як будуть змінюватися ціни? Що дає підстави очікувати такі зміни?

Чи розглядаються у прогнозі альтернативні сценарії?

Наскільки вони реалістичні?

Запитання для самоконтролю

1. Що таке соціально-економічне прогнозування?
2. Які методи використовуються при розробці соціально-економічних прогнозів?
3. Які існують види соціально-економічних прогнозів?
4. Які прогнозні документи економічного і соціального розвитку використовуються при розробці національної економічної політики?
5. Що таке державна стратегія соціально-економічного розвитку? Як визначаються пріоритетні цілі?
6. Що таке державне програмування? Як формуються програми розвитку національної економіки?
7. Чим спеціальні програми відрізняються від цільових?
8. Що таке макроекономічне планування? Чим індикативний план відрізняється від директивного?

Практичне заняття 6.2.

Практикум з аналізу консенсус-прогнозу

П л а н

1. Консенсус-прогноз: поняття та соціально-економічні функції.
2. Роль експертів у складанні консенсус-прогнозу.
3. Макроекономічні показники консенсус-прогнозу та їх агрегування.
4. Інтегральна оцінка ризиків у консенсус-прогнозі.

Тематичний лекторіум

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. С. 81–95. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf>

В усіх економічних системах прогноз є необхідною складовою процесу планування і розробки економічної політики країни. *Прогноз* – це науково обґрунтоване судження про можливий стан об'єкта у майбутньому, а також про альтернативні шляхи і строки досягнення такого стану. Процес розроблення прогнозів називається прогнозуванням. Одним із найважливіших напрямів прогнозування суспільного розвитку є *соціально-економічне прогнозування*. Прогнози мають імовірнісний та альтернативний характер. При цьому визначення альтернатив розвитку є одним із результатів прогнозування. Процес розроблення плану (програми) теж мусить мати варіантний характер, але, на відміну від прогнозу, план (програма) – це вже вибраний варіант розвитку, який підлягає практичній реалізації. Соціально-економічне прогнозування має ґрунтуватися на певних принципах. *Принципи прогнозування*: цілеспрямованість, системність, наукова обґрунтованість, адекватність, альтернативність. *Методи прогнозування* можна об'єднати у дві групи: інтуїтивні й формалізовані. *Інтуїтивні методи* базуються на використанні експертної інформації. До *формалізованих методів* прогнозування належать методи прогновної екстраполяції і моделювання. Особливе місце у сучасному прогнозуванні належить *методам багатofакторного моделювання* – логічного, інформаційного, статистичного.

Прогнози розробляються на макрорівні, на рівні регіонів і галузей. *Комплексні прогнози й плани соціально-економічного розвитку* ґрунтуються на системі демографічних, економічних, науково-технічних, соціальних, зовнішньоекономічних і регіональних прогнозів і планів, а також на намірах інституціональних одиниць та довгострокових контрактах. Економічні прогнози стають вирішальною базою для формування державного бюджету й здійснення грошово-кредитної політики. Економічні прогнози й плани розглядаються і схвалюються урядом разом із державним бюджетом. Головна увага приділяється прогнозуванню платіжного балансу, цін, валютного курсу, ситуації у грошово-кредитному секторі, державних операцій при формуванні державного бюджету, інфляції. Прогнози для національ-

ної економіки можуть розроблятися як державними, так і недержавними організаціями. Система прогнозних документів економічного і соціального розвитку України складається з: прогнозів економічного і соціального розвитку України на середньо- та короткостроковий періоди; прогнозів економічного і соціального розвитку регіонів на середньостроковий період; прогнозів розвитку окремих галузей економіки на середньостроковий період.

Основними засобами формування та реалізації стратегії соціально-економічного розвитку країни є макроекономічне планування і державне програмування. *Стратегія* – це детальний, всебічний комплексний план, спрямований на втілення місії держави. Місія держави зумовлена самою її сутністю, чітко визначеною метою її існування. Стратегічною метою України є побудова соціально орієнтованої ринкової економіки інноваційного типу. Цей напрям, по суті, є вітчизняним трактуванням загальносвітової тенденції руху до постіндустріальної цивілізації, який має бути здійснений еволюційним, безконфронтаційним шляхом.

За джерелом виникнення й змістом, складною й логічною послідовністю основні види *цілей державного управління* утворюють таку структуру: суспільно-політичні, що охоплюють комплексний, цілісний, збалансований і якісний розвиток суспільства; соціальні, які відображають вплив суспільно-політичних цілей на соціальну структуру суспільства, взаємовідносини її елементів, стан і рівень соціального життя людей; економічні, які характеризують і утверджують економічні відносини, що забезпечують матеріальну основу реалізації суспільно-політичних та інших цілей; духовні, пов'язані в одному аспекті зі сприйняттям духовних (культурних) цінностей, якими керується суспільство, а у другому – з підключенням духовного потенціалу суспільства до реалізації суспільно-політичних і соціальних цілей. Процес цілепокладання держави слід розглядати як сукупність певних стадій: визначення суспільних потреб та інтересів; ранжування цілей; соціально-економічне прогнозування; формування концепції соціально-економічної політики; розроблення та реалізація макроекономічних планів і цільових

комплексних програм.

Макроекономічне планування – це свідома діяльність держави з метою досягнення бажаного стану національної економіки. Макроекономічне планування – це розробка моделі досягнення бажаного й очікуваного стану національної економіки за умови одночасного визначення шляхів, способів і термінів забезпечення цього стану і кінцевих результатів (показників). Основні функції макроекономічного планування: визначення цілей і пріоритетів розвитку національної економіки; забезпечення найбільш оптимального варіанта розвитку національної економіки; координація економічної діяльності суб'єктів; гармонізація економічних інтересів суб'єктів господарювання.

Виділяють чотири основні типи державного планування: два основних – директивне та індикативне і два проміжних – ін-директивне і регулятивне. *Директивне планування* – спосіб управління економікою країни за допомогою розроблення обов'язкових для виконання завдань у сфері виробництва і розподілу продукції і послуг. В умовах ринку директивне планування стосується лише регулювання діяльності державного сектору та державних підприємств. *Індирективне планування* має багато рис директивного планування, але, на відміну від нього, використовує не тільки адміністративні, а й економічні важелі: ціни, процентні ставки, податки, валютні курси тощо. *Індикативне планування* – спосіб регулювання економічних процесів за допомогою постановки певних цілей, визначення пріоритетів розвитку національної економіки і застосування державних фінансових та інших стимулів для їх реалізації. *Регулятивне планування* схоже на індикативне, ґрунтується на активному використанні економічних методів. Головна функція плану – координація діяльності суб'єктів економіки: управління державним сектором і активний вплив на роботу приватних підприємств.

Програмування – це процес орієнтації економіки з боку органів державного управління шляхом регулярного і комплексного впливу на її структуру відповідно до поставленої мети соціально-економічного розвитку на певний період су. *Макроекономічне програмування* – це визначення і реалізація оптимального, з точки зору національних інтересів, сцена-

рію розвитку економіки. Державні програми можна розділити на: спеціальні – програми розвитку галузей, районів, секторів; цільові; загальнодержавні (щодо виходу з кризи, стабілізації економіки, програми освоєння нових територій). Особливе місце у системі державних програм посідають *цільові комплексні програми* – це директивні, адресні документи, в яких визначені ресурси, виконавці та терміни здійснення комплексу економічних, техніко-економічних, науково-дослідних, техніко-виробничих, організаційно-господарських заходів.

Практичне завдання

На сайті Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України у розділі «Діяльність» / «Макроекономічний аналіз та прогнозування» ознайомтеся з останнім (найсвіжішим) випуском консенсус-прогнозу: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=767c9944-87c0-4e5a-81ea-848bc0a7f470&tag=Konsensus-prognoz>

Дайте відповіді на наведені нижче питання.

Які сценарії розглядаються у консенсус-прогнозі?

Який темп зростання або падіння ВВП очікується? З чим це пов'язано?

Зросте чи зменшиться рівень безробіття? Які чинники впливатимуть на економічну активність населення?

Прискориться або уповільниться темп інфляції? Унаслідок яких подій це відбудеться?

Які події за кордоном найбільш відчутно впливатимуть на вітчизняну економіку?

Тестові завдання

1. Як називається свідома діяльність держави з метою досягнення бажаного стану національної економіки?

- а) макроекономічне планування;
- б) організація;
- в) контроль;

г) координування і регулювання діяльності.

2. *Як можна розглядати бюджет як компонент процесу реалізації стратегії діяльності?*

- а) короткостроковий план;
- б) загальне керівництво для дій і ухвалення рішень;
- в) точне визначення того, що слід робити;
- г) розподіл ресурсів.

3. *Як можна визначити контроль, що відбувається до початку виконання робіт?*

- а) поточний;
- б) внутрішній;
- в) попередній;
- г) заключний.

4. *Які ознаки мають директивні плани?*

- а) завжди обов'язкові до виконання;
- б) обов'язкові до виконання тільки, якщо не відбуваються чергові вибори;
- в) носять рекомендаційний характер;
- г) носять імовірнісний характер, оскільки їх цілі чітко не визначені.

5. *Як називається науково обґрунтоване судження про можливий стан об'єкта у майбутньому?*

- а) директивний план;
- б) індикативний план;
- в) цільова комплексна програма;
- г) прогноз.

6. *Що є функцією прогнозування?*

- а) розподіл грошових ресурсів;
- б) дослідження об'єктивних зв'язків соціально-економічних явищ;
- в) встановлення відповідальних за стан об'єкта прогнозування;

г) виявлення єдиного можливого варіанта розвитку.

7. У чому полягає суть державного програмування?

а) розробці цільових програм;

б) оцінці ресурсів для досягнення мети;

в) формуванні системи показників розвитку національної економіки;

г) оцінці ефективності прогнозу.

8. Які особливості має індикативний план?

а) є обов'язковим до виконання;

б) має силу закону;

в) має рекомендаційний характер;

г) поширений у командній економіці.

9. Що таке консенсус-прогноз?

а) усереднені значення основних прогнозних показників економічного розвитку України, які розраховані як медіана на основі експертних оцінок;

б) сумарні значення основних прогнозних показників економічного розвитку України, які розраховані як медіана на основі експертних оцінок;

в) нормативні значення основних показників економічного розвитку України, які розраховані як медіана на основі державного бюджету;

г) відхилення основних показників економічного розвитку України від медіани.

10. Що має бути досягнуто у результаті реалізації цільових комплексних програм?

а) збалансованість між доходами та витратами;

б) макроекономічна рівновага;

в) соціально-економічні цілі;

г) ефективність суспільного виробництва.

Список рекомендованої літератури

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко,

О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. 182 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf> (дата звернення: 19.03.2020).

Національна економіка: пошук ефективних механізмів господарювання: монографія / за ред. В. П. Дубішева. Полтава: ПолтНТУ, 2016. 279 с.

Носова О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 512 с.

Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 432 с.

Чернявська О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Алерта, 2018. 502 с.

Шульга О. А. Національна економіка: курс лекцій. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. 82 с.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке консенсус-прогноз? З якою метою він складається?
2. Як розробляється консенсус-прогноз? Яку роль у цьому процесі відіграють експерти?
3. Які макроекономічні показники використовуються у консенсус-прогнозах? Як здійснюється їх агрегування?
4. Як визначаються та оцінюються ризики у консенсус-прогнозі? Чи завжди склад зовнішніх та внутрішніх ризиків є постійним?
5. Які узагальнені припущення робляться у консенсус-прогнозі?
6. Чи можна вважати консенсус-прогноз достовірним? Чому?
7. Як часто розробляються консенсус-прогнози в Україні?

Тема 7. Соціальна політика держави

Практичне заняття 7.1. Соціальна політика держави

П л а н

1. Соціальна держава. Передумови соціалізації економічного розвитку.
2. Теорії суспільного добробуту та соціально орієнтованої економіки.
3. Показники соціального розвитку.
4. Соціальна політика держави.

Практичні завдання

1. Охарактеризуйте сутність солідарної та накопичувальної систем пенсійного страхування. Визначте та порівняйте їх характеристики, заповніть таблицю 7. Опишіть українську систему пенсійного страхування. Чому вона потребує реформування? У якому напрямі здійснюється реформування?

Таблиця 7

Солідарна та накопичувальна системи пенсійного страхування

<i>Характеристики пенсійної системи</i>	<i>Солідарна система</i>	<i>Накопичувальна система</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Залежність від демографічних процесів		
Залежність від інфляції		
Залежність від рівня інвестиційної активності		
Простота організації та вартість утримання системи		

Наявність державних гарантій		
------------------------------	--	--

Продовження табл. 7

<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Можливість акумулювати значні фінансові ресурси		
Заборгованість по виплаті пенсій		
Диференціація у розмірі пенсій		
Різна величина пенсій при однакових страхових внесках		
Справедливість у пенсійному страхуванні		
Базовий ризик		

2. За даними таблиці 8 побудуйте криву Лоренца. Зробіть висновки щодо ступеня нерівності у розподілі доходів.

Таблиця 8

Розподіл наявних доходів населення

<i>Частка у національному доході, %</i>	<i>Частка у загальній чисельності населення, %</i>
5	20
10	35
20	50
40	75
55	85
80	95
100	100

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть і поясніть чинники соціалізації економічного розвитку. З чим пов'язане посилення соціальної спрямованості економіки у сучасних умовах?

2. Які різновиди соціальної ринкової економіки Вам відомі? Опишіть їх.

3. Чи можна вважати вітчизняну економіку соціальним ринковим господарством, у якому людина – найвища цінність? Чому? Які чинники стримують соціалізацію економічного розвитку в Україні?

4. Які теорії суспільного добробуту та соціально орієнтованої ринкової економіки Вам відомі?

5. Назвіть і поясніть пріоритети соціального розвитку. Як Ви вважаєте, соціальний розвиток повинен бути наслідком економічного зростання або його передумовою?

6. Якими показниками вимірюється соціальний розвиток?

7. Що таке соціальна політика? Які цілі вона переслідує?

8. Які моделі соціальної політики Вам відомі? Яка з них більше підходить для України? Чому?

9. Які позитивні екстерналії для суспільства мають розвиток освіти, охорони здоров'я, культури?

Практичне заняття 7.2.

Соціальна політика держави: практикум із визначення прожиткового мінімуму

П л а н

1. Прожитковий мінімум: поняття та соціально-економічне значення.

2. Науково-практичні підходи до визначення прожиткового мінімуму.

3. Поняття споживчого кошику.

4. Законодавче регулювання прожиткового мінімуму.

Тематичний лекторіум

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. С. 96–111. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf>

Перша теоретична концепція соціальної держави з'являється у науковому обігу в середині XIX ст. у працях Лоренца фон Штейна. *Соціальна держава за Штейном* «зобов'язана підтримувати абсолютну рівність у правах як для усіх суспільних класів, так і для окремої особистості. Вона має сприяти економічному та суспільному прогресу усіх громадян, адже, у кінцевому підсумку, розвиток одного виступає умовою розвитку іншого». *Основні чинники соціалізації економічного розвитку* пов'язані зі змінами у суспільних відносинах, які відбувалися внаслідок індустріалізації, а саме: *загострення соціально-економічних суперечностей між найманою працею і капіталом* (формування безземельного робітничого класу, зростання циклічного безробіття, посилення експлуатації, масове зубожіння – усе це зумовило необхідність превентивної реакції на загрозу мобілізації робітничого класу та упередження його політичного інкорпорування); *різке зниження ролі традиційних інститутів* – гільдій, цехів, родини, які надавали соціальну допомогу, збільшення кількості населення старшого віку, особливо у містах, *що змусило шукати нові форми соціального забезпечення*. Одночасно швидке економічне зростання і підвищення доходів уможливили доступність соціальної підтримки для усіх членів суспільства, створення державних систем соціального захисту та забезпечення. У сучасних умовах посилення соціальної спрямованості економіки теж пов'язане зі змінами у суспільному виробництві: інтелектуальні компоненти – знання, інформація, науково-технічні дослідження стають вирішальними факторами економічного розвитку; невід'ємність цих компонентів від людини приводить до того, що критерієм суспільного прогресу стає не нагромадження матеріального багатства, збільшення випуску та удосконалення продукції, а розвиток людини та її здібностей.

Найбільш відомими концепціями соціально орієнтованої економіки є скандинавська *модель держави загального добробуту* і *соціально-ринкове господарство Німеччини*. В основі *моделі держави загального добробуту* – типова ринкова модель, але з високим рівнем регулювання соціальної сфери, де найбільшу користь отримує середній клас. Основні положення

теорії загального суспільного добробуту, які реалізуються у Швеції, Данії, Норвегії і Фінляндії до теперішнього часу, полягають у тому, що держава: здійснює активну соціальну політику, спрямовану на постійне зростання добробуту населення, забезпечення суспільної солідарності; поєднує комерційне підприємництво з ефективною системою соціального захисту громадян країни; здійснює активну грошово-кредитну та фіскальну політику, а також регулювання зайнятості на ринку; розподіляє суспільні витрати, частка яких у ВВП досягає 60 – 70%; державний бюджет є головним інструментом соціальної політики.

Іншим напрямом соціально орієнтованої економіки є *соціальне ринкове господарство*. Основні принципи соціальної ринкової економіки: 1) основою національної економіки є ринок, приватна власність, відкрита і ефективна конкуренція; 2) міцна держава коректує вади ринку, забезпечує соціальний порядок, сутність якого – створення законодавчих й інституційних умов для реалізації принципу суспільної солідарності, соціальне партнерство в економіці; 3) запорукою гармонії інтересів суспільства, окремих громадян і підприємств є економічна і політична демократія. Соціальна ринкова економіка має свої різновиди: *континентальна система, або система Бісмарка; англосаксонська система, або система Беверіджа; середземноморська система.*

Рівень соціального розвитку економіки можна оцінити за такими показниками:

рівень життя населення – рівень та структура споживання матеріальних благ та послуг, рівень охорони здоров'я, науки, культури, освіти. Універсальний показник рівня життя – індекс людського розвитку. Для отримання достовірної картини про рівень життя необхідно мати точку відліку. Такою є «*споживчий кошук*», до якого входить набір товарів і послуг, що забезпечують певний рівень споживання. Розрізняють: «*мінімальний рівень споживання*» – споживчий набір, зменшення якого ставить людину на грань виживання. На його основі визначається межа бідності. Не слід плутати мінімальний рівень споживання з фізіологічним мінімумом споживання. «*раціональний рівень споживання*» – відображує кількість та структуру споживання, найбільш сприятливу для індивіда;

якість життя – умови і безпека праці, стан навколишнього середовища, наявність і можливість використання вільного часу, культурний рівень, фізичний розвиток, фізична та майнова безпека громадян. Визначається скоріше якісно, ніж кількісно;

індекс споживчих настроїв. Визначається за допомогою досліджень очікувань домашніх господарств та їхньої оцінки свого добробуту;

показники розподілу доходів у суспільстві – децильний коефіцієнт (співвідношення доходів 10% найбагатших та 10% найбідніших громадян), *індекс Джині* (відхилення фактичного розподілу доходів населення від рівномірного розподілу);

рівень абсолютної бідності. При абсолютній бідності доходи індивіда нижчі за мінімальні законодавчі норми для даного суспільства – мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму. Абсолютно бідними також є ті домогосподарства, які або не мають набору з трьох найпоширеніших товарів тривалого використання (кольорового телевізора, пральної машини, холодильника) чи позбавлені нормальних житлових умов, або для яких *коефіцієнт Енгеля* (частка витрат на продовольство в загальному обсязі витрат домогосподарств) перевищує 60 %, або калорійність харчування є меншою за раціональні норми;

рівень відносної бідності. Відносно бідними є ті, хто, незважаючи на певний матеріальний достаток, відчувають обмеження у соціальній, культурній, політичній сферах, брак вільного часу і відпочинку: висококваліфіковані наймані працівники у промисловості, лікарі, викладачі, науковці, агрономи, програмісти, суб'єкти малого бізнесу та ін.;

частка витрат на охорону здоров'я, освіту, науку і культуру у ВВП.

Убезпечення людського розвитку передбачає ефективну соціальну політику. *Соціальна політика* – це державне регулювання, спрямоване на формування належної якості життя кожної людини, її розвитку та захисту прав, а також урахування та узгодження інтересів усіх соціальних груп населення при окресленні загальної економічної політики. Існують різні моделі соціальної політики. *Консервативна модель* найближча до вільного ринку, ґрунтується на економічному лібералізмі та передбачає стримування витрат на соціальні програми, стимулювання приватного

бізнесу. *Соціал-демократична модель* спрямована на досягнення соціальної справедливості у суспільстві, забезпечення соціальних гарантій бідним на основі перерозподілу значної частини грошових потоків через держбюджет. *Модель соціальної ринкової економіки* охоплює три різновиди – континентальну, англосаксонську, середземноморську, які розглядалися раніше. *Патерналістська модель* означає, що держава повністю бере на себе регулювання умов життя людини, забезпечує їй значні гарантії її добробуту. Напрями соціальної політики: політика зайнятості, політика доходів, соціально-культурний розвиток.

Теми есе, рефератів, доповідей, презентацій

Прожитковий мінімум: особливості визначення у різних країнах світу (доповідь або презентація).

Практичне завдання

Розгляньте текст постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» від 11.10.2016 р. № 780. Користуючись поточним рівнем цін на товари та послуги у вашому регіоні, визначте величину прожиткового мінімуму на одну дорослу працездатну людину на місяць.

Тестові завдання

1. *Чим має займатися держава відповідно до теорії загального добробуту?*

а) активною соціальною політикою, спрямованою на підтримку обдарованих і конкурентоспроможних на ринку праці членів суспільства;

б) активною соціальною політикою, спрямованою на зростання добробуту всіх членів суспільства, забезпечення суспільної солідарності;

в) політикою, спрямованою на розвиток рекреаційного потенціалу;

г) політикою, спрямованою на забезпечення однакових доходів усіх членів суспільства.

2. Що таке абсолютна бідність?

а) доходи індивіда менше за його потреби;

б) індивід не має доходів;

в) доходи індивіда менше прожиткового мінімуму;

г) індивід отримує дохід менше людей з аналогічною освітою, досвідом та кваліфікацією.

3. Що є метою державної політики зайнятості?

а) покращення умов торгівлі національними товарами на світовому ринку;

б) створення умов для ефективного відтворення, розвитку, використання науково-технічного потенціалу країни;

в) підтримання рівноваги на ринку праці, ліквідація циклічного безробіття, утримання природної зайнятості;

г) стримування надмірного розшарування населення за рівнем життя за допомогою прогресивного оподаткування доходів громадян і перерозподілу надходжень через держбюджет.

4. Коли має місце відносна бідність?

а) доходи індивіда нижчі за прожитковий мінімум;

б) заробітна плата менше середньої заробітної плати;

в) доходи не дозволяють двічі на рік відпочивати за кордоном;

г) доходи достатні, але індивід відчуває значні обмеження у соціальній, політичній, культурній сферах.

5. Що є складовими соціальної політики держави?

а) політика зайнятості, політика доходів, розвиток соціально-культурної сфери;

б) політика зайнятості, політика доходів, регулювання експорту та імпорту;

в) політика доходів, регулювання експорту та імпорту, розвиток соціально-культурної сфери;

г) регулювання експорту та імпорту, розвиток соціально-культурної сфери.

6. *Що таке реальні доходи?*

- а) нарахована у бухгалтерії зарплата;
- б) кількість грошей, які працівник отримує у касі;
- в) кількість товарів, які може придбати людина на суму прожиткового мінімуму;
- г) кількість товарів та послуг, які може придбати людина на суму своїх номінальних доходів, з урахуванням рівня цін.

7. *Що належить до тіньових доходів громадян?*

- а) зарплата, отримана на підприємстві;
- б) допомога при народженні дитини;
- в) дивіденди на акції;
- г) доходи від неврахованої податковими органами діяльності.

8. *Що таке мінімальна заробітна плата?*

- а) рекомендована нижня межа індивідуального доходу;
- б) розмір прожиткового мінімуму;
- в) законодавчо встановлений розмір зарплати за просту, некваліфіковану працю;
- г) сума грошей, що забезпечує прийнятний рівень життя.

9. *У якій із запропонованих моделей соціальної політики держава повністю бере на себе регулювання умов життя людей?*

- а) консервативній;
- б) патерналістській;
- в) соціал-демократичній;
- г) ліберальній.

10. *Які з наведених методів державного регулювання національної економіки належать до регулювання доходів населення?*

- а) виплата дотацій;
- б) державні закупки (інвестиції);
- в) встановлення ставок оподаткування доходів;
- г) встановлення митних квот.

Список рекомендованої літератури

Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення: постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 р. № 780. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249464422> (дата звернення: 21.04.2020).

Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 р. (зі змін. та допов.) № 966-XIV (дата звернення: 20.03.2020).

Безпека людського розвитку в правовій, соціальній державі: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 850 с. Депоновано в ДНТБ України. № 43 Ук-2013 від 24.09.2013 р.

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. 182 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf> (дата звернення: 19.03.2020).

Носова О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 512 с.

Овсієнко О. В. Правова економіка та її роль у формуванні ефективних норм господарської поведінки. *Економічний простір*. 2017. № 122. С. 18–27. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14527/1/Ovsienko_18-27.pdf (дата звернення: 19.03.2020).

Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 432 с.

Чернявська О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Алерта, 2018. 502 с.

Шульга О. А. Національна економіка: курс лекцій. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. 82 с.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке прожитковий мінімум? Хто його визначає?
2. Яку роль відіграє показник прожиткового мінімуму у національній економічній політиці?
3. Як визначається прожитковий мінімум?
4. Що таке споживчий кошик? Які види споживчих кошків існують?
5. Як в Україні регулюються встановлення та перегляд прожиткового мінімуму?
6. Як часто мають переглядатися прожитковий мінімум та споживчий кошик?

Тема 8. Структурна та інвестиційно-інноваційна політика

Практичне заняття 8.1. Структурна політика

П л а н

1. Структурна політика держави: цілі та пріоритети.
2. Типи структурної політики.
3. Регіональна політика: зміст, цілі та методи реалізації.

Теми есе, рефератів, доповідей, презентацій

Україна: структурна деградація економіки (есе або доповідь).

Практичне завдання

На сайті Державної служби статистики України у розділі «Публікації» / «Багатогалузева статистична інформація» / «Регіональна статистика» ознайомтеся зі статистичним збірником

ком «Регіони України». Посилання: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publcat/kat_u/publ2_u.htm

Користуючись збірником, визначте внесок регіонів України у валовий продукт, роздрібну торгівлю, капітальні інвестиції, обсяг експорту та імпорту. Проаналізуйте ці дані. Які з регіонів України є лідерами соціально-економічного розвитку? З чим це пов'язано?

Запитання для самоконтролю

1. Що таке структурна політика? Які цілі вона переслідує?
2. Які існують типи структурної політики? У чому полягає різниця між активною та пасивною структурною політикою?
3. Як здійснюється макроекономічна реструктуризація базових галузей економіки у контексті концепції техніко-економічних укладів?
4. Чому необхідно сприяти розвитку малого і середнього бізнесу?
5. Які структурні перетворення необхідно започаткувати у вітчизняній економіці?
6. Що таке регіональна політика? Які цілі вона переслідує?
7. Як здійснюється регіональна політика?

Практичне заняття 8.2. **Інвестиційно-інноваційна політика**

П л а н

1. Інвестиційна політика: зміст, інструменти, особливості реалізації в національній економіці.
2. Інвестиційний клімат.
3. Інноваційна політика: поняття, цілі.
4. Національна інноваційна система та її створення в Україні.
5. Грошово-кредитна та фінансова політика.

Тематичний лекторіум

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. С. 112–132. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf>

Структурна політика держави – обґрунтування цілей та характеру структурних перетворень, визначення комплексу заходів із підтримки розвитку тих елементів економічної системи, які забезпечують економічне зростання та розв’язання соціально-економічних проблем. Структурна політика має забезпечувати раціональне використання національних ресурсів; розширене відтворення суспільного виробництва та піднесення його ефективності; підвищення життєвого рівня населення.

Існує два *типи структурної політики*: пасивна та активна. *Пасивна структурна політика* полягає у тому, що держава створює правову базу для вільного переливання капіталу та праці з одних галузей в інші, але безпосередньо не втручається в інвестиційні процеси. *Активна структурна політика* полягає у тому, що держава широко застосовує державні важелі для прискорення прогресивних структурних зрушень. Активна структурна політика визначає пріоритетні сфери і галузі, посиляючись на такі критерії: експортного потенціалу галузі; перспектив попиту на продукцію галузі на внутрішньому ринку; мінімізації ресурсомісткості виробництва; розв’язання проблеми зайнятості населення; вирішення екологічних проблем та ін. Розрізняють *методи* прямого і непрямого (опосередкованого) впливу державного регулювання структури економіки. *Методами прямого регулювання* є: система державних замовлень і закупівель; цільове фінансування окремих сфер діяльності та суб’єктів господарювання; централізовано встановлені ціни, дотації, субсидії, субвенції; методи правового регулювання. *Методами непрямого впливу на структуру економіки* визнають: різноманітні кредитні пільги, метою яких є доступність залучення кредитних ресурсів через зниження відсоткових ста-

вок; фінансування у формі дотацій, субсидій, інвестиційних надбавок, бюджетних позичок тощо; пільгове оподаткування (заохочення вкладень у відсталі галузі та регіони через податкові преференції); прискорена амортизація (підвищення норми списання основного капіталу, що сприяє його технічному оновленню); митна політика.

Державна регіональна політика – сукупність організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на поточні цілі держави та ефективний розвиток регіонів, раціональне використання ресурсів, створення сприятливих умов життєдіяльності людей, забезпечення екологічної безпеки довкілля тощо. Державна регіональна економічна політика в Україні потребує реформування через наявність таких проблем: недосконалість існуючої галузевої структури більшості регіональних господарських комплексів, їх низька економічна ефективність; значні відмінності між регіонами у рівнях соціально-економічного розвитку та істотне відставання деяких регіонів від нормативів розвитку соціальної та виробничої інфраструктур (особливо це стосується сільської місцевості); нераціональне використання місцевих природних і трудових ресурсів; надмірне забруднення довкілля у багатьох містах і районах; відставання у комплексному розвитку міст і сіл; незадовільна реалізація можливостей регіонів щодо міжнародної інтеграції України, спільного підприємництва у галузі туризму та рекреації, залучення до країни іноземних інвестицій тощо.

Структурна перебудова економіки здійснюється державою через інвестиційну та інноваційну політику. *Державна інвестиційна політика* – це комплекс правових, адміністративних та економічних заходів держави, спрямованих на поширення та активізацію інвестиційної діяльності. Державне регулювання інвестиційної діяльності включає *управління державними інвестиціями*, що здійснюється республіканськими і місцевими органами державної влади й управління, шляхом: 1) планування, 2) визначення умов і виконання конкретних дій щодо інвестування бюджетних і позабюджетних коштів, 3) регулювання умов інвестиційної діяльності і контролю за її здійсненням усіма інвесторами та учасниками інвестиційної діяльності. Реалі-

зація державної інвестиційної політики залежить від *інвестиційного клімату* в країні – сукупності чинників, які бере до уваги інвестор, ухвалюючи рішення щодо здійснення інвестицій. До таких чинників належать: *інституційні, політичні, економічні, соціально-психологічні*. З метою формування необхідних інституціональних умов для інноваційної діяльності, інтеграції наукової, інноваційної й виробничої сфер економіки, розвитку інноваційного підприємництва держава проводить *інноваційну політику*. *Напрями впровадження інноваційної політики*: пряма фінансова підтримка інноваційних процесів; фіскальні пільги для інноваторів; удосконалення законодавства про авторське право, патентних відносин; упровадження інструментів підтримки інновацій. Державному регулюванню належить пріоритетна роль у становленні й розвитку національної інноваційної системи країни. *Національна інноваційна система* – це сукупність організаційних та інституціональних структур у державному та приватному секторах економіки у межах національних кордонів, активність та взаємодія яких ініціює, створює, модифікує дифузю інновацій та сприяє їй.

Основою реалізації структурної та інвестиційно-інноваційної політики є грошово-кредитна та фінансова політика держави. *Грошово-кредитна політика центрального банку (ЦБ)* – це сукупність заходів, спрямованих на зміну грошової маси в обігу, обсягу кредитів, рівня процентних ставок та інших показників грошового обігу і ринку позикового капіталу з метою регулювання господарської кон'юнктури. *Фінансова політика держави* являє собою сукупність державних заходів, спрямованих на мобілізацію фінансових ресурсів, їх розподіл і використання для виконання державою її функцій. Фінансова політика спрямована на формування максимально можливого обсягу фінансових ресурсів як матеріальної бази будь-яких перетворень, державних програм економічного і соціального розвитку та реалізації фінансової безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери. Сукупність державних заходів щодо організації управління фінансовими ресурсами держави визначають *фіскальною політикою*. Вона включає мобілізацію, залу-

чення необхідних грошових коштів, їх розподіл, забезпечення застосування цих коштів за призначенням.

Практичне завдання

Ознайомтеся з Законом України «Про державний бюджет» (на поточний рік). Випишіть основні показники, закладені у державний бюджет: видатки, доходи, дефіцит або профіцит, обсяг податкових та неподаткових надходжень. Визначте структуру доходної частини державного бюджету, заповніть таблицю 9.

Дайте відповіді на наведені нижче питання.

Державний бюджет – це прогноз, програма або план економічного розвитку?

Яка макроекономічна інформація необхідна для складання державного бюджету?

Чому підготовці державного бюджету передують складання прогнозу розвитку національної економіки?

Таблиця 9

Статті доходів державного бюджету на _____ рік

<i>Статті доходів</i>	<i>Розмір доходів</i>	
	<i>млн грн</i>	<i>%</i>
Доходи, усього		100
у тому числі офіційні трансферти		
податкові надходження		
неподаткові надходження		
доходи від операцій з капіталом		

Тестові завдання

1. Як називається комплекс правових, адміністративних та економічних заходів держави, спрямованих на поширення та активізацію інвестиційної діяльності?

- а) структурна політика;
- б) регіональна політика;
- в) зовнішньоекономічна політика;

г) інвестиційна політика.

2. *Що таке інвестиційний клімат?*

- а) середній розмір хабара за відкриття власного бізнесу;
- б) сукупність чинників, які бере до уваги інвестор, ухвалюючи рішення про інвестиції;
- в) можливість прямого виходу на високопосадовців, які проводять тендери;
- г) погодні умови у країні, куди надходять інвестиції.

3. *Що робить держава, намагаючись підтримати інноваційні процеси?*

- а) фінансує утворення нових галузей, наукоємних виробництв за рахунок державного бюджету;
- б) чекає, доки до розробок виявить інтерес приватний бізнес;
- в) чекає, доки до розробок виявить інтерес іноземний інвестор;
- г) чекає чергового кредиту МВФ, щоб передати ці гроші високотехнологічним підприємствам.

4. *Хто ухвалює усі рішення щодо зміни державного бюджету?*

- а) особисто президент країни;
- б) помічники президента, оскільки вони – фахівці з фінансових питань;
- в) законодавчий орган влади;
- г) купка олігархів.

5. *У чому полягає пасивна структурна політика держави?*

- а) держава безпосередньо не втручається в інвестиційні процеси, а лише створює правову базу для вільного переливання капіталу та праці з одних галузей в інші;
- б) держава широко застосовує податкові важелі для прискорення прогресивних структурних зрушень;
- в) держава широко застосовує кредитні важелі для прискорення прогресивних структурних зрушень;
- г) національне господарське законодавство залишається незмінним.

6. У чому полягає активна структурна політика держави?

- а) широко застосовує податкові, кредитні та інші важелі для прискорення прогресивних структурних зрушень в економіці;
- б) створює правову базу для вільного переливання капіталу та праці з одних галузей до інших, безпосередньо не втручається в інвестиційні процеси;
- в) широко застосовує державні важелі для консервації існуючої структури економіки;
- г) здійснює підтримку депресивних галузей економіки з метою збереження робочих місць.

7. На що спрямовані заходи грошово-кредитної політики НБУ?

- а) захист національного виробника від іноземної конкуренції;
- б) мобілізацію фінансових ресурсів, їх розподіл та використання для виконання державою її функцій;
- в) зміну грошової маси в обігу, обсягу кредитів та інших показників грошового обігу для регулювання господарської кон'юнктури;
- г) надання гарантій за споживчими кредитами.

8. Що відбувається, коли посилюється роль регіонів?

- а) децентралізація фінансування та збільшення місцевих бюджетів;
- б) посилення ролі загальнодержавних фінансів;
- в) посилення ролі суб'єктів господарювання;
- г) посилення ролі фінансів домогосподарств.

9. Коли державний бюджет є профіцитним?

- а) доходи більше видатків;
- б) видатки більше доходів;
- в) видатки дорівнюють доходам;
- г) дефіцит бюджету не перевищує 10 % ВВП.

10. У чому полягає основна мета грошово-кредитної політики?

- а) боротьбі з бідністю;
- б) створенні національної інноваційної системи;
- в) здійсненні антимонопольних заходів;
- г) регулюванні грошової маси в обігу, обсягу кредитів, рівня процентних ставок.

Список рекомендованої літератури

Безпека людського розвитку в правовій, соціальній державі: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 850 с. Депоновано в ДНТБ України. № 43 Ук-2013 від 24.09.2013 р.

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. 182 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf> (дата звернення: 19.03.2020).

Носова О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 512 с.

Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 432 с.

Чернявська О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Алерта, 2018. 502 с.

Шульга О. А. Національна економіка: курс лекцій. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. 82 с.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке інвестиційна політика? Які цілі вона переслідує?
2. Назвіть основні напрями поліпшення інвестиційного клімату в Україні.
3. Визначте місце та роль інноваційної політики держа-

ви у системі регуляторів соціально-економічних процесів. Які Ви знаєте напрями реалізації інноваційної політики держави?

4. Що таке національна інноваційна система?

5. Що таке грошово-кредитна політика? Якими методами вона здійснюється?

6. Визначте сутність і складові фіскальної політики держави. Що розуміють під прогресивним оподаткуванням?

Тема 9. Національна конкурентоспроможність в умовах глобалізації. Зовнішньоекономічна політика держави

П л а н

1. Глобалізація і національні економіки. Основні форми та тенденції інтернаціоналізації національних продуктивних сил.

2. Зовнішньоекономічна політика держави: сутність і напрями реалізації.

3. Міжнародна конкурентоспроможність країни: поняття, основні складові і джерела.

4. Індекс глобальної конкурентоспроможності. Рейтинги України у контексті складових конкурентоспроможності.

5. Формування української моделі національної конкурентоспроможності.

Тематичний лекторіум

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. С. 134–149. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf>

Глобалізація – зближення та взаємопроникнення національних економік, посилення їх взаємозалежності, а також процеси злиття компаній на міжнародному рівні, розвиток міжнародної торгівлі, міжнародного руху капіталу та технологій. *Харак-*

теристики глобалізації: 1) світове співтовариство перетворюється на цілісну економічну систему, в якій держави стають складовими елементами єдиного всесвітнього господарського механізму; 2) змінюються ролі національних і міжнародних економічних відносин (національні суб'єкти господарського життя змушені все більше пристосовуватись до правил, встановлених у межах певного економічного союзу); 3) скорочує економічні функції держави, яка вже не може суттєво впливати на соціально-економічні й політичні процеси, які вийшли за національні межі.

Рівень, або ступінь, інтернаціоналізації національної економіки необхідно визначати такими показниками, як: 1) обсяг інтернаціоналізованого (міжнародного) виробництва товарів послуг і темпи його зростання у порівнянні з обсягами і темпами зростання валового продукту в світі; 2) обсяги і динаміка прямих іноземних інвестицій у порівнянні з обсягами і динамікою всіх інвестицій; 3) обсяги і динаміка міжнародної централізації капіталу у порівнянні із загальними даними про централізацію капіталу; 4) обсяги і динаміка великих, складних комплексних міжнародних інвестиційних проєктів у порівнянні із загальними масштабами подібних проєктів; 5) обсяги всієї міжнародної торгівлі товарами і послугами і темпи її зростання у порівнянні з валовим продуктом; 6) дані про міжнародні операції з патентами, ліцензіями, ноу-хау; 7) обсяги і динаміка міжнародних операцій банків та інших кредитних установ порівняно із загальними обсягами і динамікою усіх їх операцій; 8) обсяги і динаміка міжнародних фондових ринків у порівнянні із загальними розмірами цих ринків і темпами їх зростання; 9) обсяги і динаміка валютних ринків порівняно із загальними масштабами грошових ринків. На базі таких самих показників можна розрахувати *індекс інтернаціоналізації* щодо окремих країн і регіонів, ступеня їх інтеграції у світову економіку.

Зовнішньоекономічна політика – це: 1) комплекс заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування національної економіки у системі світового господарства; 2) політичний курс суб'єктів зовнішньоекономічних відносин і діяльності, або політична стратегія суб'єкта у реалізації його зовнішньоекономічних інтересів; 3) національна політика краї-

ни стосовно інших суб'єктів світового господарства, якими можуть бути і держави, і міжнародні економічні організації, інститути й міжнародні акціонерні товариства. Головними складниками і засобами зовнішньоекономічної політики є торговельна політика, грошово-кредитна політика, валютно-кредитна політика, двосторонні та багатосторонні договори та угоди, митно-тарифні засоби, нетарифні засоби тощо.

Конкурентоспроможність країни – обумовлене економічними, соціальними і політичними факторами стійке становище країни або товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках. В умовах відкритої – здатність країни (фірми) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і на ринку третіх країн. Згідно із визначенням Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), *конкурентоспроможність* – це здатність компаній, галузей, регіонів і націй забезпечити порівняно високий рівень доходу і заробітної плати, залишаючись відкритими для міжнародної конкуренції. Для оцінки конкурентоспроможності української економіки і її регіонів використовується методологія, розроблена для розрахунку *Індексу міжнародної конкурентоспроможності (ІМК)*. Фактори, які забезпечують конкурентоспроможність товарів на внутрішніх і зовнішніх ринках діють на мікро- та макрорівнях. Мікрорівень включає дві групи факторів: розвиток національних компаній та якість мікроекономічного бізнес-середовища. Фактори, що діють на макрорівні, проявляються в активній ролі держави, у створенні сприятливих умов для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності вітчизняних товарів на міжнародних ринках.

За роки незалежності Україна практично «розгубила» свій промисловий потенціал, який за умови його ефективного використання і модернізації відповідно до вимог часу міг забезпечити зростання її конкурентоспроможності. На сьогодні практично втрачена авіаційна, космічна промисловість, інші види машинобудування, деякі сектори хімічної промисловості тощо. Наша країна демонструє не тільки низькі темпи зростання промисловості, а й неефективну структуру промислового виробництва, що збільшує уразливість багатьох галузей до викликів та обмежень на зовнішньому та внутрішньому ринках.

Тому *основними напрямками формування української моделі конкурентоспроможності є*: створення нових промислових галузей на основі формування потужного інноваційного та науково-технічного потенціалу, здатних виробляти високотехнологічну, конкурентоспроможну й екологічно чисту продукцію, а також їх протекціоністський захист; реанімування деяких сфер вітчизняного машинобудування (вагонобудування, кораблебудування, авіабудування, сільськогосподарського машинобудування), космічної галузі тощо; розвиток цифрових та ІТ-технологій; подальше поліпшення якості ділового клімату; збереження темпів зростання агропромислового виробництва, але зі зміщенням акцентів із виробництва сировини на виробництво екологічно чистих, органічних продуктів харчування, біологічно активних добавок та інших продуктів з високою доданою вартістю; створення сприятливих умов для повернення в Україну «мізків», які раніше емігрували за кордон.

Практичне завдання

Проаналізуйте дані останнього рейтингу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму. Визначте основні конкурентні переваги України та її найслабші позиції. Обґрунтуйте напрями ефективного використання перших та зміцнення других.

Тестові завдання

1. *Що є наслідком глобалізації?*

а) усуваються обмеження на міжнародний рух капіталу, зростають бар'єри для руху мігрантів між країнами;

б) національне господарство перетворюється на цілісну економічну систему, в якій регіони держави проводять політику автаркії;

в) зростання економічного суверенітету країн світу, посилення їх економічної відокремленості;

г) світове співтовариство перетворюється на цілісну економічну систему, регулювання економічної сфери перемі-

щується на наддержавний рівень.

2. *Що є відмінною рисою регіонального протекціонізму?*

- а) вільна торгівля товарами та послугами між країнами;
- б) лібералізація взаємної торгівлі між окремими країнами у рамках певних інтеграційних об'єднань;
- в) система заходів, спрямованих на ефективний розвиток регіонів країни, ефективне використання їх ресурсів;
- г) захист національного товаровиробника кожною державою від іноземної конкуренції через систему певних обмежень.

3. *Що таке конкурентоспроможність країни?*

- а) перемога приватних компаній у міжнародних арбітражних судах;
- б) здатність окремих виробників протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку;
- в) здатність окремих виробників продавати свою продукцію за кордоном;
- г) здатність країни забезпечити порівняно високий рівень доходу і заробітної плати, залишаючись відкритою для міжнародної конкуренції.

4. *Що є потенційними конкурентними перевагами України?*

- а) достатньо кваліфікована робоча сила;
- б) військовий конфлікт на Сході країни;
- в) застарілі основні фонди;
- г) природне скорочення населення.

5. *Які інтеграційні угруповання за сучасних умов працюють як валютний союз?*

- а) Євразійський економічний союз;
- б) Європейський Союз;
- в) Північноамериканська угода про вільну торгівлю;
- г) Асоціація країн Південно-Східної Азії.

6. Як називається зближення та взаємопроникнення національних економік, посилення їх взаємозалежності, а також процеси злиття компаній на міжнародному рівні, розвиток міжнародної торгівлі, міжнародного руху капіталу та технологій?

- а) націоналізація;
- б) глобалізація;
- в) міжнародна конкурентоспроможність;
- г) міжнародна регіональна інтеграція.

7. Що таке індекс глобальної конкурентоспроможності?

а) глобальне дослідження та рейтинг країн світу за показниками економічної конкурентоспроможності за версією Всесвітнього економічного форуму;

б) національне дослідження за показниками економічної конкурентоспроможності за версією Кабінету Міністрів України;

в) глобальне дослідження та рейтинг країн світу за показниками економічної конкурентоспроможності за версією ООН;

г) глобальний рейтинг найбільших фірм-експортерів.

8. Що таке зовнішньоекономічна політика?

а) заходи Меморандуму з Міжнародним валютним фондом;

б) зближення та взаємопроникнення національних економік, посилення їх взаємозалежності;

в) комплекс заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування національної економіки у системі світового господарства;

г) злиття компаній на міжнародному рівні, розвиток міжнародної торгівлі.

9. Який напрям був історично першим напрямом зовнішньої економічної політики?

а) маржиналізм;

б) меркантилізм;

в) фритредерство;

г) марксизм.

10. До якого інтеграційного угруповання Україна прагне приєднатися?

- а) Євразійський економічний союз;
- б) Європейський Союз;
- в) Північноамериканська угода про вільну торгівлю;
- г) Асоціація країн Південно-Східної Азії.

Список рекомендованої літератури

Куцик П. О., Ковтун О. І., Башнянин Г. І. Національна економіка: засади становлення, функціонування, регулювання та розвитку: монографія: ч. 1. 2. Львів: Растр-7, 2016. 457 с.

Куцик П. О., Ковтун О. І., Башнянин Г. І. Національна економіка: засади становлення, функціонування, регулювання та розвитку: монографія: ч. 2. 2. Львів: Растр-7, 2017. 399 с.

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. 182 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf> (дата звернення: 19.03.2020).

Національна економіка: пошук ефективних механізмів господарювання: монографія / за ред. В. П. Дубіщева. Полтава: ПолтНТУ, 2016. 279 с.

Носова О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 512 с.

Чернявська О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Алерта, 2018. 502 с.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке глобалізація? Як впливає глобалізація на розвиток національної економіки?
2. Що таке зовнішньоекономічна політика держави? Які цілі вона переслідує?
3. Що розуміють під міжнародною конкурентоспроможністю країни?

4. Назвіть основні параметри, що визначають конкурентоспроможність країни, за моделлю М. Портера.

5. Які чинники гальмують підвищення конкурентоспроможності економіки України?

Т е м а 10. Тіньова економіка

Практичне заняття 10.1.

Тіньова економіка: поняття, функції, причини та наслідки

П л а н

1. Тіньова економіка як чинник дестабілізації економічного розвитку країни.

2. Структура тіньової економіки. Основні напрями тіньових економічних відносин.

3. Методи оцінки обсягу тіньового сектору в економіці.

4. Функції тіньової економіки.

5. Соціально-економічні наслідки тіньової економіки.

Теми есе, рефератів, доповідей, презентацій

Тіньова економіка в Україні та світі (презентація).

Практичне завдання

На сайті Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України у розділі «Діяльність» / «Макроекономічний аналіз та прогнозування» / «Тенденції тіньової економіки» ознайомтеся зі звітом «Тенденції тіньової економіки в Україні» за останній рік: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinvoiiEkonomiki>

Дайте відповіді на наведені нижче питання.

Яким є рівень тіньової економіки в Україні? Обсяг тіньової економіки збільшувався або зменшувався порівняно з

попереднім роком?

Які методи використовуються в Україні для оцінки обсягів тіньового сектору економіки?

У яких сферах української економіки тіньові відносини найбільш поширені?

Які фактори сприяють тінізації української економіки? Чому їх вважають системними?

Запитання для самоконтролю

1. Що таке тіньова економіка? Чому тіньова економіка є чинником дестабілізації економічного розвитку країни?

2. Яку структуру має тіньова економіка?

3. У яких сферах господарської діяльності поширені тіньові економічні відносини? Чому?

4. Як визначається обсяг тіньового сектору економіки? Які методи для цього використовуються?

5. Які функції виконує тіньова економіка?

6. Охарактеризуйте соціально-економічні наслідки тіньової економіки.

Практичне заняття 10.2.

Тіньова економіка: криміналізація та економічна злочинність

П л а н

1. Причини і фактори криміналізації економіки.
2. Економічна злочинність.
3. Корупція: сутність, типи, наслідки.
4. Економіко-правові шляхи детінізації і декриміналізації економіки.

Практичне завдання

На сайті Національного антикорупційного бюро України у розділі «Діяльність» / «Звіти» / «Звіти про роботу» ознайо-

мтеся з останнім звітом: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_0.pdf

Дайте відповіді на наведені нижче питання.

За якими показниками оцінюється робота Національного антикорупційного бюро України?

Чи завжди розслідування корупційних злочинів закінчується притягненням винуватих до відповідальності та компенсацією нанесених збитків?

Яку роль відіграє громадськість у боротьбі з корупцією?

Як здійснюється міжнародне співробітництво у сфері боротьби з корупцією?

Запитання для самоконтролю

1. Що таке криміналізація економіки? Які фактори цьому сприяють?

2. У чому полягає причинно-наслідковий зв'язок між тінговою економікою і криміналізацією суспільства?

3. Що таке економічна злочинність? Назвіть її основні ознаки та наведіть приклади економічних злочинів.

4. Що таке корупція? Які типи корупції існують?

5. Охарактеризуйте соціально-економічні чинники та наслідки корупції.

6. Назвіть та поясніть економіко-правові шляхи детінізації і декриміналізації економіки.

Практичне заняття 10.3.

Тіньова економіка: практикум з детінізації економічних відносин

П л а н

1. Причини тінізації української економіки.
2. Заходи детінізації в Україні.
3. Заохочення легальної діяльності. Попередження нелегальної та напівлегальної економічної діяльності.
4. Тіньова економіка та право.

Тематичний лекторіум

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. С. 150–163. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf>

Під *тіньовою економікою* розуміють різноманітну діяльність суб'єктів економічних відносин, які прямо чи опосередковано пов'язані з отриманням доходів без сплати податків поза рамками чинного законодавства і соціального контролю. *Структуру тіньової економіки* становлять: *неофіційний (неформальний) сектор* – уся легальна економічна діяльність, що не враховується офіційною статистикою і не оподатковується; *прихований сектор* – легальна економічна діяльність, яка частково або зовсім не фіксується у статистичній звітності і шляхом приховування доходів ухиляється від сплати податків; *підпільний (протизаконний) сектор* – кримінальний конгломерат антисоціальних, самовідтворювальних, надпотужних джерел накопичення тіньових капіталів.

Сферою тіньової економічної діяльності може бути вся легальна економічна діяльність. Також можна виокремити найбільш типові сфери економічної діяльності, де найактивніше процвітає тіньова економіка: виробнича і розподільна сфера, інвестиційна, банківська, біржова, страхова, ресурсодобувна сфери, сфера послуг, посередницька діяльність тощо.

Як відносно самостійне господарське утворення тіньова економіка виконує певні функції. Перша функція – *економічна*, яка полягає у компенсації недоліків офіційної економіки. Суб'єкти господарювання винаходять такий спосіб встановлення вертикальних і горизонтальних зв'язків, за допомогою яких значною мірою долаються структурні, технологічні, організаційні й інституціональні диспропорції економіки. Друга функція – *соціальна*. Тіньова економіка: створює робочі місця і цим забезпечує існування й певний рівень доходів тим, хто в ній пра-

цює; виробляє товари, які є доступними для споживання найбіднішим верствам населення; надає певну «віддушину» для найініціативнішої частини суспільства – підприємців, які не можуть повністю реалізувати себе в офіційних структурах, і нехай в досить спотвореній формі, але виконує функцію забезпечення їх самореалізації.

Наслідками тінізації економіки є: вилучення з легальної економіки значної частки коштів у неконтрольовану сферу, що веде до втрати державою можливості реального управління економікою; зменшення обсягів інвестицій, що спрямовуються на розвиток виробництва, використовуються для підтримки соціальної інфраструктури; зростання податкового тиску на виробника, що, своєю чергою, сприяє збільшенню обсягів тіньового сектору економіки; протидія тіньової економіки утворенню легального національного капіталу; утворення економічного і фінансового підґрунтя для існування паралельної інфраструктури влади, створення перешкод реальним зовнішнім інвестиціям; ігнорування суспільством установлених державою правил, ототожнення нових ринкових відносин у свідомості громадян з протиправною діяльністю, тінізація економічного мислення; зниження або повне припинення податкових та інших обов'язкових надходжень до бюджету, що затримує виплату заробітної плати і пенсій; високий рівень майнової диференціації населення; зростання економічної організованої злочинності і корупції; криміналізація суспільства в усіх сферах господарської діяльності.

Тінізація економіки нерозривно пов'язана з її криміналізацією. *Криміналізацією економіки* називається переведення взаємовідносин учасників господарського процесу в сферу деструктивно-руйнівних, антисоціальних, антагоністичних за своїм характером відносин, які негативно впливають на економічну безпеку держави, руйнують її економічну основу. Вона сьогодні охопила практично усі сфери господарського життя – відносини власності, кредитно-фінансову систему, виробництво, торгівлю і послуги, зовнішньоекономічні відносини і стала реальною загрозою економічній безпеці країни. Суспільна небезпека криміналізації економіки у загальному плані полягає у прихованому перерозподілі доходів і власності з загрозою жит-

тево важливим економічним інтересам країни, що здійснюється стихійно або організовано; у дестабілізації економічного життя, зростанні соціальної напруженості і зневірі в ефективності державної влади.

Економічна злочинність – це протиправна діяльність в офіційно-публічній сфері тіньової економіки, яка охоплює різні зловживання економічної влади, що посягають на порядок економічного управління; завдає суттєвої економічної шкоди інтересам держави, приватнопідприємницької діяльності або груп громадян; здійснюється постійно у межах та під прикриттям законної професійної діяльності менеджменту з метою вилучення наживи як фізичними, так і юридичними особами. Економічна злочинність за своїм визначенням є саме масовим видом злочинності, тобто шкода завдається не окремим індивідам (така злочинність повинна бути віднесена до загальнокримінальної), а великому загалу. Жертва економічного злочину: виступає як колективна та анонімна, що посилює небезпеку цієї злочинності, бо вона має більш прихований характер, ніж інші види загальнокримінальної злочинності; не відчуває себе жертвою, економічний злочинець немовби володіє своєрідним механізмом нейтралізації захисту.

Одним із найсуттєвіших явищ передавального механізму між тіньовою та офіційною економікою, державним управлінням є корупція. Під *корупцією* розуміють діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, яка спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для отримання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. До найтипівіших проявів корупції належать: підкуп чиновників і державних діячів усіх рангів, хабарництво за надані блага чи переваги, протекціонізм працівників за принципом особистої відданості, родинних зв'язків, дружніх стосунків тощо. Корупція є як умовою, так і наслідком функціонування тіньової економіки.

Детінізація економіки – сукупність макро- і мікрорівневих економічних, організаційно-управлінських, технічних, технологічних та правових державних заходів щодо створення економічних передумов повернення взаємовідносин між учасниками фінансово-господарської діяльності з тіньового сектору до легального економічного обороту, а також побудови органі-

зацийно-правової інфраструктури превентивного впливу на усунення причин та умов, що сприяють відтворенню джерел тіньової економіки. *Заходи щодо детінізації економіки* мають реалізовуватися у двох основних напрямках: вживання жорстких санкцій стосовно сектору, що характеризується як суто кримінальний бізнес (поширення наркотиків, проституція, контрабанда, фінансові махінації, насамперед відмивання отриманих злочинним шляхом коштів тощо); поступова легалізація тих сфер економічної діяльності, що здатні існувати у межах чинного законодавства, але через його недосконалість та інші причини суб'єкти підприємницької діяльності змушені вкладати свій капітал у тіньову сферу.

Рольова гра «Тіньова економіка: cui prodest?»

Студентам пропонується шляхом жеребкування обрати для себе одну з економічних ролей:

- власник невеликого тіньового бізнесу (швейний цех, розташований на околиці великого міста, у цеху виготовляється сезонний одяг);
- швачка, яка працює у швейному цеху (жінка, місцева мешканка, 32 роки, заміжня, виховує двох дітей – 4 та 8 років);
- швачка, яка працює у швейному цеху (жінка, місцева мешканка, 62 роки, отримує пенсію);
- швачка, яка працює у швейному цеху (жінка 24 років, місцева мешканка, незаміжня, дітей немає);
- майстер швейного цеху (чоловік 48 років, місцевий мешканець, основна робота – інженер на промисловому підприємстві у місті, зайнятий на основній роботі 4 дні на тиждень, у швейному цеху працює неповний робочий день – за потребою);
- директор місцевої школи (школа потребує ремонту, але гроші з бюджету не виділяють; власник цеху періодично допомагає школі як благодійник);
- дільничний інспектор;
- голова місцевої адміністрації (район дотаційний, грошей у місцевому бюджеті хронічно не вистачає);
- слідчий (направлений у район з міста для перевірки сигналу про незареєстровану економічну діяльність);

- споживач продукції (людина з доходами вище прожиткового мінімуму, але нижчими, ніж середні у країні);
- постачальник сировини та матеріалів;
- оптовик (забезпечує збут продукції цеху).

Виходячи з того, чию роль студент виконує, він має дати відповіді на подані нижче питання.

Чи знаєте Ви про те, що господарська діяльність здійснюється без реєстрації?

Чи заінтересовані Ви особисто у тому, щоб вивести цей бізнес з тіні? Чому?

Які вигоди та які втрати очікують на Вас особисто, якщо цей бізнес вийде з тіні?

Які ризики та які переваги отримуєте Ви особисто, якщо бізнес залишається у тіні?

Чи готові Ви повідомити про нелегальний бізнес?

Як можна викрити нелегальну господарську діяльність у цьому випадку?

Загальні питання до усіх учасників:

спробуйте узагальнити характеристики: продукції, що виготовляється (якісна або неякісна, дешева або дорога, на яку категорію споживачів орієнтована); виробництва (трудомне або капіталомне, обладнання застаріле або сучасне);

які суспільні функції виконує тіньова економіка?

Послухайте усіх учасників та зробіть власний письмовий висновок про фактори тінізації та детінізації економічних відносин.

Тестові завдання

1. *Як називається діяльність посадовців, спрямована на використання наданих їм повноважень для отримання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг?*

- а) корупція;
- б) реституція;
- в) консигнація;
- г) приватизація.

2. *Що таке прихований сектор тіньової економіки?*

- а) діяльність суб'єктів економічних відносин, з якої

сплачуються усі податки у межах чинного законодавства і соціального контролю;

б) кримінальний конгломерат антисоціальних, самовідтворювальних, надпотужних джерел накопичення тіньових капіталів;

в) законодавчо не заборонена економічна діяльність, яка частково або повністю не фіксується у статистичній та податковій звітності;

г) діяльність суб'єктів економічних відносин, що здійснюють збут продукції лише на закордонних ринках, не зважаючи на потреби власної країни.

3. Як проявляється соціальна функція тіньової економіки?

а) спотворення даних щодо стану національної економіки і, як наслідок, – неможливість ефективного державного регулювання;

б) спотворення умов конкуренції, послаблення можливостей для господарюючих суб'єктів щодо захисту прав власності через законні механізми;

в) зростання доходів населення і створення робочих місць унаслідок тіньової зайнятості, виробництво доступних для бідних споживачів товарів;

г) втеча капіталу, зниження податкових надходжень до державного бюджету, втрата потенціалу соціальної політики.

4. Що таке детінізація економіки ?

а) протидія держави такій діяльності державних службовців, що спрямована на протиправне використання наданих їм владних повноважень для отримання особистої вигоди;

б) сукупність оперативних заходів уряду, що здійснюються для доповнення або зміни постійно діючих правил, норм, звичаїв господарського життя;

в) сукупність організаційно-економічних та правових заходів щодо створення економічних передумов повернення господарських відносин з тіньового сектору до легального;

г) сукупність організаційно-правових та економічних заходів держави, спрямованих на ефективний розвиток регіонів,

раціональне використання їх ресурсів, створення сприятливих умов життєдіяльності мешканців тощо.

5. Що таке корупція?

а) діяльність посадовців, яка спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для отримання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг;

б) процес повернення націоналізованого майна попереднім власникам;

в) порушення національних стандартів виробництва;

г) механізм укладання угод між кредитором і позичальником.

6. Чим корисна тіньова економіка для суспільства?

а) підприємці ухиляються від сплати податків до державного бюджету, відповідно, їх доходи зростають;

б) здійснюється нелегальне виробництво офіційно дозволених товарів і послуг – зброї, наркотиків, таким чином задовольняються потреби людей;

в) створюються робочі місця, виробляються товари, які є доступними для найбільш вразливих верств населення;

г) виробництво здійснюється без державної реєстрації, а тому видатки держави на утримання відповідних служб знижуються.

7. Що можна вважати позитивними наслідками тіньової економіки?

а) недонадходження податків у бюджет;

б) неконтрольоване виробництво шкідливих товарів;

в) створення робочих місць;

г) виробництво дешевих, проте неякісних товарів, іноді шкідливих для здоров'я.

8. Що можна вважати негативними наслідками тіньової економіки?

а) виробництво дешевих товарів, доступних найбільш вразливим верствам населення;

б) неконтрольоване виробництво шкідливих товарів;

в) створення робочих місць;

г) створення можливостей для самореалізації людей, які не знайшли себе в офіційному секторі.

9. *Що таке підпільний сектор тіньової економіки?*

а) діяльність суб'єктів економічних відносин, з якої сплачуються усі податки у межах чинного законодавства і соціального контролю;

б) кримінальний конгломерат антисоціальних, самовідтворювальних, надпотужних джерел накопичення тіньових капіталів;

в) законодавчо не заборонена економічна діяльність, яка частково або повністю не фіксується у податковій та статистичній звітності;

г) діяльність суб'єктів економічних відносин, що здійснюють збут продукції лише на закордонних ринках, незважаючи на потреби власної країни.

10. *Як називається діяльність суб'єктів національної економіки, пов'язана з отриманням доходів без сплати податків, поза рамками чинного законодавства і соціального контролю?*

а) корупція;

б) реституція;

в) тіньова економіка;

г) хабарництво.

Список рекомендованої літератури

Безпека людського розвитку в правовій, соціальній державі: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 850 с. Депоновано в ДНТБ України. № 43 Ук-2013 від 24.09.2013 р.

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. 182 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf> (дата звернення: 19.03.2020).

Носова О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 512 с.

Овсієнко О. В., Чуприна О. О. Тіньова економіка та право: аналіз взаємодії. *Економічна теорія та право*. 2016. № 4 (27). С. 97–106. URL: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/4-97-106.pdf> (дата звернення: 22.04.2020).

Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2016. 432 с.

Чернявська О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Алерта, 2018. 502 с.

Шульга О. А. Національна економіка: курс лекцій. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. 82 с.

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть та поясніть причини тінізації української економіки.
2. Яких заходів вживають в Україні для заохочення легальної діяльності?
3. Як здійснюється попередження нелегальної та напів-легальної економічної діяльності?
4. Як пов'язані тіньова економіка та право?

Тема 11. Національна економічна безпека

П л а н

1. Економічна безпека у системі національної безпеки України.
2. Проблеми і пріоритети економічної безпеки України.
3. Загрози національним економічним інтересам.
4. Система управління національною економічною безпекою.

Тематичний лекторіум

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. С. 164–176. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf>

Національна економічна безпека (НЕБ) – це такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально орієнтований розвиток країни в цілому, достатній економічний та оборонний потенціал навіть за найнесприятливіших варіантів розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів. НЕБ має *внутрішню матеріально-речову основу* – досить високий рівень розвитку продуктивних сил, що здатний забезпечити важливу частку натуральних та вартісних елементів розширеного відтворення ВВП; *внутрішню соціально-політичну основу* – достатньо високий рівень суспільної злагоди щодо довгострокових національних цілей, які дають можливість розробити і прийняти державну стратегію соціального та економічного розвитку. Система НЕБ не існує сама по собі. Вона пов'язана з економічною безпекою людини та міжнародною економічною безпекою. Тому структурна схема суб'єктів цієї тріади має такий вигляд: людина (особа) – національна держава – світове співтовариство.

Зміст національної економічної безпеки держави можна проаналізувати передусім шляхом розкриття таких понять: 1. *Об'єкти НЕБ* – те, що безпосередньо потребує захисту і на що спрямовані дестабілізуючі дії. 2. *Суб'єкти НЕБ* – держава в цілому або її структури, які організують захист об'єктів безпеки. 3. *Загрози НЕБ* – акції, події, явища або формалізована сукупність факторів, які містять небезпеку і спрямовані на об'єкт захисту. 4. *Джерела загроз* – локалізовані у часі і просторі небезпеки; вони можуть бути свідомими або стихійними. У цьому плані вирізняють загрози суб'єктивні і об'єктивні. 5. *Параметри НЕБ* –

показники, які кількісно характеризують безпеку і застосовуються для оцінки, моніторингу і прогнозування НЕБ.

Економічними пріоритетами НЕБ України є: абсолютне і відносне скорочення виробництва традиційного продукту базових галузей економіки, переорієнтація підприємств цих галузей на новітні види продукції і технології, прискорене оновлення основного капіталу і системи управління виробництвом; абсолютне і відносне розширення виробництва продукту підприємств соціального комплексу, сфери послуг, зокрема бізнесу, малого і середнього підприємництва на основі новітніх засобів виробництва і технологій, забезпечення конкурентоспроможності товарів на внутрішніх і зовнішніх споживчих ринках.

Загрози НЕБ можна згрупувати у найзагальнішому вигляді за такими показниками: походженням (внутрішні та зовнішні); переважними якостями загрози (фізичні, політичні, екологічні, інформаційні, військові, психологічні, технологічні тощо); специфікою впливу на окремі об'єкти або їхні системи; спрямованістю на окремі галузі та види діяльності; масштабами можливих збитків (за силою загрози); можливістю реалізації загроз; часовими та просторовими координатами дій (коротко- та довгострокові, реальні та потенційні); ступенем виявлення (прямі та непрямі загрози); ступенем комплексності (одиночні та системні загрози); джерелами виникнення (об'єктивні та суб'єктивні загрози з боку окремих осіб, фірм, спецслужб, країн, регіонів та ін.); якостями матеріальних носіїв загроз; формою виразу загрози.

В економічній сфері до *показників підвищеної небезпеки* відносять передусім: 1) втрату здатності економічної системи держави вийти із економічної кризи внаслідок критичного впливу такого чинника, як інтенсивне зростання економічної злочинності, що паралізує економічну систему держави та цивілізоване підприємництво; 2) критичне звуження ресурсного простору та втрату можливостей адаптації економічної системи до скорочення сировинних та енергетичних ресурсів; 3) якісну деградацію та структурну кризу індустріальних галузей унаслідок критичного падіння промислового, технологічного, науко-

во-технічного, експортного, платіжного потенціалів держави; 4) інтенсивне зростання інфляційних процесів; 5) критичний стан інфраструктури держави; 6) розвал її фінансової системи та ін. Наближення до цих показників свідчить про наростання загроз соціально-економічній стабільності суспільства, а перевищення граничних значень – про вступ суспільства у зону нестабільності та соціальних конфліктів, тобто про реальний під-рив економічної безпеки.

Структура управління НЕБ охоплює три базові елементи: 1) інтереси; 2) загрози; 3) захист. Саме захист втілює комплекс заходів щодо запобігання зазіханням, ворожим діям, небезпекам або нейтралізації. Методи та засоби здійснення захисту можуть бути досить різними і не обов'язково симетричними загрозам. Держава повинна забезпечити всі види захисту як своїх економічних інтересів, так і інтересів суспільних структур та громадян. При цьому *головними принципами забезпечення захисту* як процесу мають бути: законність; додержання балансу інтересів держави, підприємств різних форм власності та фізичних осіб; їх взаємовідповідальність щодо забезпечення захисту. Система економічного убезпечення повинна відповідати таким основним вимогам: функціонувати у межах, визначених законом; забезпечувати надійний захист національної економіки; прогнозувати і своєчасно відвертати загрози економічній безпеці.

Теми есе, рефератів, доповідей, презентацій

Продовольча безпека України (презентація державного звіту).

Практичні завдання

1. Визначте головні, на Ваш погляд, реальні та потенційні загрози економічній безпеці України на сучасному етапі розвитку та обґрунтуйте стратегічні напрями їх нейтралізації (або попередження).

2. Користуючись даними Державної служби статистики

України, Національного банку України, оцініть фактичний стан економічної безпеки в Україні. Заповніть таблицю 10.

Таблиця 10

Основні показники (індикатори) економічної безпеки держави

<i>№ з/п</i>	<i>Показники</i>	<i>Граничні позначки</i>	<i>Фактичний стан в Україні</i>
1	2	3	4
1	ВВП на душу населення: - від рівня розвинутих країн - від загальноосвітнього рівня	$\geq 50\%$ $\geq 100\%$	
2	Частка у промисловому виробництві обробної промисловості, %	$\geq 70\%$	
3	Обсяг інвестицій (% до ВВП)	$\geq 25\%$	
4	Асигнування на науку (% до ВВП)	$\geq 2\%$	
5	Рівень безробіття, %	$\leq 7\%$	
6	Рівень інфляції за рік, %	$\leq 20\%$	
7	Державний борг (% до ВВП)	$\leq 60\%$	
8	Дефіцит бюджету (% до ВВП)	$\leq 5\%$	
9	Грошова маса (% до ВВП)	$\geq 50\%$	
10	Обсяг іноземної валюти відносно гривневої маси (коефіцієнт доларизації), %	$\leq 10\%$	
11	Частка населення за межею бідності, %	$\leq 10\%$	
12	Рівень продовольчої залежності (частка спожитих імпортних продуктів харчування, %)	$\leq 30-35\%$	
13	Кредиторсько-дебіторська заборгованість (% до ВВП)	$\leq 10-15\%$	
14	Відношення зовнішньоторговельного обігу до ВВП, %	$\leq 25\%$	
15	Рівень капіталізації фондового	$\geq 20\%$	

<i>№ з/п</i>	<i>Показники</i>	<i>Граничні позначки</i>	<i>Фактичний стан в Україні</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
	ринку (% до ВВП)		
16	Тіньова економіка, % від ВВП	≤20 %	

Тестові завдання

1. *Як можна охарактеризувати національну економічну безпеку?*

а) відсутня легальна економічна діяльність, що частково або повністю не фіксується у податковій та статистичній звітності;

б) забезпечується гарантована підтримка національних товаровиробників;

в) забезпечується достатній економічний та оборонний потенціал навіть за найнесприятливіших варіантів розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів;

г) забезпечується гарантований захист інтересів найбільш соціально уразливих верств населення.

2. *Що належить до найважливіших економічних інтересів України?*

а) забезпечення її економічного суверенітету;

б) скорочення чисельності населення;

в) збільшення податків для скорочення бюджетного дефіциту;

г) посилення корупції.

3. *Що визначається у державній концепції (стратегії) національної економічної безпеки?*

а) загальні пріоритетні цілі, завдання і механізми захисту життєво важливих інтересів суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз;

б) загальні пріоритетні цілі, завдання і механізми захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від зовнішніх та внутрішніх загроз;

в) загальні пріоритетні цілі, завдання і механізми захис-

ту життєво важливих інтересів особи від зовнішніх та внутрішніх загроз;

г) сукупність заходів держави щодо створення економічних передумов виведення капіталів з тіні.

4. *Що відбувається з системою національної економічної безпеки у стані спокою?*

- а) починає відчуватися наявність змін;
- б) система розбалансовується;
- в) нищівні зміни;
- г) розвиток системи.

5. *Що є основою економічного суверенітету як головної складової державного суверенітету?*

- а) власність українського народу на своє національне багатство;
- б) кредити Міжнародного валютного фонду;
- в) допомога Європейського Союзу;
- г) приватні трансферти трудових мігрантів.

6. *Як називається рівень безпеки, за якого система починає відчувати наявність змін?*

- а) поріг чутливості;
- б) поріг уразливості;
- в) стан рівноваги;
- г) поріг розпаду.

7. *Як називається рівень безпеки, за якого система починає розбалансовуватися, тобто зазнає змін, що ведуть до її знищення?*

- а) поріг чутливості;
- б) поріг уразливості;
- в) стан рівноваги;
- г) поріг розпаду.

8. *Що відбувається, коли система досягла порогу розпаду?*

- а) нічого не змінюється;

- б) розбалансовування системи;
- в) нищівні зміни;
- г) розвиток системи.

9. Як називаються події, явища або формалізована сукупність факторів, які містять небезпеку і спрямовані на об'єкт захисту?

- а) параметри національної економічної безпеки;
- б) суб'єкти національної економічної безпеки;
- в) загрози національній економічній безпеці;
- г) об'єкти національної економічної безпеки.

10. Як називається те, що безпосередньо потребує захисту і на що спрямовані дестабілізуючі дії?

- а) параметри національної економічної безпеки;
- б) суб'єкти національної економічної безпеки;
- в) загрози національній економічній безпеці;
- г) об'єкти національної економічної безпеки.

Список рекомендованої літератури

Безпека людського розвитку в правовій, соціальній державі: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 850 с. Депоновано в ДНТБ України. № 43 Ук-2013 від 24.09.2013 р.

Куцик П. О., Ковтун О. І., Башнянин Г. І. Національна економіка: засади становлення, функціонування, регулювання та розвитку: монографія: ч. 1. 2. Львів: Растр-7, 2016. 457 с.

Куцик П. О., Ковтун О. І., Башнянин Г. І. Національна економіка: засади становлення, функціонування, регулювання та розвитку: монографія: ч. 2. 2. Львів: Растр-7, 2017. 399 с.

Національна економіка: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. 182 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r250.pdf> (дата звернення: 19.03.2020).

Національна економіка: пошук ефективних механізмів господарювання: монографія / за ред. В. П. Дубіщева. Полтава: ПолтНТУ, 2016. 279 с.

Носова О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2019. 512 с.

Чернявська О. В. Національна економіка: навч. посіб. Київ: Алерта, 2018. 502 с.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає специфіка національної економічної безпеки як економічної категорії?
2. Що таке національні економічні інтереси?
3. За якими ознаками класифікуються загрози економічній безпеці держави?
4. Назвіть базові елементи структури концепції національної економічної безпеки.
5. Охарактеризуйте основні принципи захисту як базового елемента системи національної економічної безпеки.

Тема 12. Правова економіка

Практичне заняття 12.1.

Правова економіка та правовий економічний порядок

П л а н

1. Правова економіка: сутність та умови виникнення.
2. Верховенство права як основа господарської діяльності у правовій економіці. Економічні принципи верховенства права.
3. Економічний порядок як система узгодження інтересів. Правовий економічний порядок та його критерії.

Практичне завдання

Поміркуйте над тим, чи можна вважати правовим економічний порядок, що існував у рабовласницькому суспільстві. Поясніть свою точку зору. Хто заінтересований у тому, щоб принцип верховенства права був покладений в основу економічних відносин?

Запитання для самоконтролю

1. Що таке правова економіка? Поясніть передумови її виникнення.
2. Чому верховенство права є основою господарської діяльності у правовій економіці?
3. Назвіть та поясніть економічні принципи верховенства права.
4. Що таке економічний порядок?
5. Чи будь-який економічний порядок можна вважати правовим? Чому?

Практичне заняття 12.2.

Формування правової економіки в Україні

П л а н

1. Вади правового господарського порядку в Україні.
2. Держава як джерело нерівності у реалізації соціально-економічних прав.
3. Соціально-економічні умови реалізації конституційних прав рівного доступу до суспільних благ.

Тематичний лекторіум

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2019. С. 252–267.

Концепція «*правової економіки*» є відносно новою для економічної теорії. Дослідження у цьому напрямі розпочинаються у другій половині ХХ ст. та згодом ведуть до виникнення самостійного наукового напрямку – *конституційної економіки*. Зазвичай під правовою економікою розуміють легальні економічні відносини або легальну економічну діяльність, «правила гри» учасників якої базуються на їх чіткому закріпленні у конституції та поточному законодавстві. Іноді правова економіка сприймається як синонім офіційної економіки на протигагу неофіційної (тіньової) або злочинної (кримінальної). Економіка, де існує пріоритет права (незалежно від того – чи зафіксовано воно у формальному вигляді закону), називається *правовою*. Однак чи можна вважати правовим будь-який економічний порядок, сформований, закріплений, врегульований та захищений правом? Якщо давати позитивну відповідь на це питання, то правовим економічним порядком слід визнати рабовласницьку економіку давніх суспільств (адже работоргівля була санкціонована законом), колоніальну систему (також схвалену законодавством) тощо. Навіть у сучасному світі багато випадків, коли господарська діяльність формально заснована на принципах верховенства права, проте фактично такою не є. Тому *правова економіка* – це система, у якій легальна економічна діяльність одних суб'єктів не ставить під загрозу можливості інших суб'єктів реалізувати свої соціально-економічні права. Критеріями правової економіки доцільно визнати такі: рівні можливості у реалізації соціально-економічних прав; законний, унормований характер економічної діяльності; чітка визначеність у правах для кожного конкретного суб'єкта економічних відносин; реальність задекларованих соціально-економічних прав; діяльність кожного окремого суб'єкта, а також їх груп не спричинює порушення фундаментальних соціально-економічних прав інших. Зазначимо, що існування правової економіки стає можливим лише тоді, коли в її основі лежить уся сукупність принципів, а не їх вибіркове поєднання.

В основі правової економіки – *принцип верховенства права*. У Доповіді Венеційської комісії «Про верховенство права» формалізується розуміння верховенства права та його прак-

тичне застосування. Основними *складовими верховенства права* є: доступ до закону (тобто положення закону повинні бути зрозумілими, ясними та передбачуваними); юридичні права мають здійснюватися на підставі закону, а не за розсудом; рівність перед законом; влада повинна діяти відповідно до закону, справедливо та розумно; права людини мають бути захищені; необхідні наявні засоби для врегулювання спорів без невинуватих витрат та відстрочок; наявність справедливого суду; необхідність високопрофесійної і незалежної юридичної професії, яка в змозі забезпечити кваліфіковані юридичні послуги. *Економічні принципи верховенства права*: існування рівних (однакових) умов специфікації права власності незалежно від її форми; рівність суб'єктів господарювання на основі ліквідації штучних нормативно-юридичних обмежень у використанні власного людського капіталу; економічна свобода суб'єктів господарювання реалізується шляхом укладання добровільних контрактів та договорів; самостійне формування програми діяльності, вибору постачальників і споживачів, встановлення цін, вільного наймання працівників та розпорядження прибутком.

У вітчизняному законодавстві конституційні основи правопорядку у сфері господарювання визначено у ст. 5 Господарського кодексу України. Зокрема, зазначається, що *«правовий господарський порядок в Україні* формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави». *Конституційними основами правового господарського порядку* є: право власності народу на землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси; забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальної спрямованості економіки, недопущення використання власності на шкоду людині і суспільству; право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; визнання усіх суб'єктів права власності рівними пе-

ред законом, непорушності права приватної власності, недопущення протиправного позбавлення власності; економічна багатоманітність; право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом; забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монопольним становищем на ринку; забезпечення державою належних, безпечних і здорових умов праці; захист прав споживачів; взаємовигідне співробітництво з іншими країнами.

Отже, вітчизняний конституційний господарський порядок *де-юре* спрямований на забезпечення рівності у реалізації соціально-економічних прав. На жаль, *де-факто* його навряд чи можна визнати правовим, оскільки навіть санкціонована правом діяльність здійснюється з порушенням законодавчих норм. Причинами цього є: невизначеність прав та неузгодженість правил економічної поведінки; викривлення орієнтирів при формуванні стратегії економічної поведінки (оскільки остання вибудовується за відсутності чітких правил та невизначеності прав, суб'єкти змушені шукати альтернативні правовим способи реалізації своїх прав). Це створює умови для використання держави як інструменту перерозподілу ресурсів, *перетворює державу на джерело нерівності у реалізації соціально-економічних прав.*

Одним із принципів соціальної держави є право на рівність доступу до суспільних благ. Статті 49, 50 і 53 Конституції України проголошують, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу, освіту, безпечне довкілля. Суспільні блага відрізняються тим, що їх задоволення має чітко виражені зовнішні позитивні ефекти (екстерналії) не тільки для тих, хто їх отримує, а й для суспільства в цілому. Чим більше культурних і освічених людей, тим менше злочинів, більша політична й громадська активність, правова грамотність. Якісна освіта збільшує середній клас країни, формує пріоритет загальнолюдських цінностей, які консолідують суспільство. Розвинена охорона здоров'я та безпечне довкілля створюють передумови для якісного і стабільного відтворення людського капіталу, економічного прогресу, а також зняття демографічного напруження. Ось чому державне фінансування суспільних благ, забезпечення рівності доступу до них кожного громадянина відповідає націо-

нальним інтересам країни.

Практичне завдання

Ознайомтеся з Законом України «Про державний бюджет» (на поточний рік). Підрахуйте, яка сума виділена у державному бюджеті на охорону здоров'я одного громадянина України. Наскільки ефективно, з Вашої точки зору, ці кошти використовуються?

Тестові завдання

1. У який спосіб реалізується економічна свобода суб'єктів господарювання?

- а) укладання добровільних контрактів та договорів;
- б) виконання директивних планів;
- в) сплати податків;
- г) реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності.

2. Які суб'єкти правової економіки найбільше заінтересовані у відтворенні верховенства права?

- а) найбідніші верстви населення;
- б) представники середнього класу;
- в) олігархи;
- г) абсолютно усі суб'єкти економіки.

3. Як називається сукупність інститутів та норм, пов'язаних з економічними організаціями та типами економічної поведінки, які регулюють відносини між елементами народного господарства?

- а) традиційна економіка;
- б) економічний порядок;
- в) правова економіка;
- г) натуральне господарство.

4. На що орієнтується досконалий механізм суспільного вибору?

- а) попит покупців;

- б) потреби найбідніших верств населення;
- в) потреби середнього класу;
- г) потреби громадян.

5. *Що є основою формування правового господарського порядку в Україні?*

- а) ринкове саморегулювання економічних відносин;
- б) державне регулювання макроекономічних процесів;
- в) ринкове саморегулювання економічних відносин та державне регулювання макроекономічних процесів;
- г) зовнішнє регулювання.

6. *Що можна вважати правовим економічним порядком?*

- а) будь-який економічний порядок, закріплений, врегульований та захищений правом;
- б) конституційний економічний порядок;
- в) економічний порядок, у якому легальна економічна діяльність одних суб'єктів не ставить під загрозу можливості інших реалізувати власні соціально-економічні права;
- г) економічний порядок, де відсутня тіньова економіка.

7. *Що є складовими верховенства права?*

- а) доступ до закону, рівність перед законом;
- б) доступ до закону, рівність перед законом, наявність справедливого суду;
- в) доступ до закону, високий рівень довіри між учасниками юридичного процесу;
- г) доступ до закону, високий рівень довіри між учасниками економічних відносин.

8. *Для кого задоволення потреб у суспільних благах має чітко виражений зовнішній позитивний ефект?*

- а) тих, хто їх отримує;
- б) суспільства у цілому;
- в) найбідніших верств населення;
- г) найзаможніших верств населення.

9. Що є умовою рівного доступу громадян України до суспільних благ?

- а) збільшення податкових надходжень із державного бюджету;
- б) отримання міжнародної допомоги;
- в) отримання кредиту від МВФ;
- г) скорочення тіньової економіки.

10. Як називається забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальної спрямованості економіки, недопущення використання власності на шкоду людині і суспільству?

- а) правовий економічний порядок;
- б) олігархічний економічний порядок;
- в) традиційний економічний порядок;
- г) військовий комунізм.

Список рекомендованої літератури

Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2019. 268 с.

Овсієнко О. В. Правова економіка: зміст та засади функціонування. *Економічна теорія та право*. 2015. № 2 (21). С. 100–109.

Овсієнко О. В. Правова економіка та її роль у формуванні ефективних норм господарської поведінки. *Економічний простір*. 2017. № 122. С. 18–27. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14527/1/Ovsienko_18-27.pdf (дата звернення: 19.03.2020).

Овсієнко О. В., Чуприна О. О. Правова економіка як середовище гармонізації інтересів людини та суспільства. *Person, Family, and Society: Interdisciplinary Approach to the Harmonization of Interests*: monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2016. С. 276–282. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12288/1/Ovsiienko_Chupryna_276-282.pdf (дата звернення: 19.03.2020).

Правова економіка: науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін.; за ред. Л. С. Шевченко. Харків. 2017. 271 с. Депоновано в ДНТБ України. № 65н - РІД/Ук-2017 від 17.10.2017 р.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте конституційні основи правового господарського порядку в Україні.
2. Чи можна вважати український економічний порядок правовим? Чому?
3. Які вади властиві господарському порядку в Україні? Чому держава іноді виступає як джерело нерівності у реалізації соціально-економічних прав?
4. Поясніть соціально-економічні умови реалізації конституційних прав рівного доступу до суспільних благ.
5. Що таке досконалий суспільний вибір?
6. Яку роль відіграє неурядовий некомерційний сектор економіки у реалізації конституційних прав людини?

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ

Результати успішного засвоєння навчальної дисципліни «Національна економіка» передбачають їх диференціацію на відмінний (відповідає підсумковій оцінці А за шкалою ECTS), типовий (В і С) і пороговий (D і E) рівні за вимогами до сформованих компетентностей.

Досягнення відмінного рівня сформованості предметних компетентностей означає відмінне оволодіння знаннями, уміннями і практичними навичками. Наявна системність знань студента, який може вільно застосовувати отримані знання і демонструвати набуті уміння та практичні навички у складних та нетипових ситуаціях.

Для типового рівня сформованості предметних компетентностей характерним є добре або дуже добре володіння знаннями, уміннями та практичними навичками. Студент може прикладати здобуте як у простих, так і складних ситуаціях. У нього наявний зв'язок між окремими знаннями, проте відчувається недостатність умінь і практичних навичок із системного оцінювання відповідної інформації.

Пороговий рівень сформованості предметних компетентностей вирізняється задовільним або достатнім опануванням знань, умінь та практичних навичок, фрагментарністю знань. У простих, типових, стандартних ситуаціях студент може користуватися одержаними знаннями і виявляти набуті уміння та практичні навички, але не здатний цього зробити при підвищенні рівня складності ситуації.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни «Національна економіка» виставляється у залікову книжку відповідно до такої шкали.

<i>Оцінка за шкалою ECTS</i>	<i>Визначення</i>	<i>Оцінка за національною шкалою</i>	<i>Оцінка за 100-бальною шкалою, що використовується в НЮУ ім. Ярослава Мудрого</i>
A	Відмінно – відмінне виконання, лише з незначною кількістю несуттєвих помилок	5	90 – 100
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками	4	80 – 89
C	Добре – у цілому правильна робота з певною кількістю незначних помилок		75 – 79
D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3	70 – 74
E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії		60 – 69
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти	2	35 – 59
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс		0 – 34

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Сутність, ознаки і компоненти національної економіки.
2. Суб'єкти національної економіки та їх взаємодія.
3. Господарська культура.
4. Типи та моделі національної економіки.
5. Модель розвитку української економіки: етапи становлення та характерні риси.
6. Формування олігархії. Олігархічна пастка.
7. Інклюзивний розвиток українського суспільства.
8. Поняття «структура економіки». Структурний аналіз національної економіки.
9. Структурні диспропорції, характерні для економіки України.
10. Національний ринок і його структура.
11. Роздержавлення і приватизація в Україні.
12. Особливості формування ринкової інфраструктури в Україні.
13. Поняття та склад потенціалу національної економіки.
14. Взаємозв'язок категорій «економічний потенціал» та «національне багатство».
15. Природно-ресурсний, демографічний та трудовий потенціал України.
16. Виробничий та науково-технічний потенціал України.
17. Зовнішньоекономічний потенціал України.
18. Потенціал соціального споживання.
19. Економічне зростання: сутність та соціально-економічне значення.
20. Типи і чинники економічного зростання. Циклічність економічного зростання.
21. Економічне зростання та розвиток. Концепції економічного розвитку.
22. Людський розвиток як мета і критерій економічного зростання.
23. Рівні регулювання національної економіки.
24. Ринковий механізм регулювання національної еко-

номіки.

25. Корпоративне регулювання.

26. Державне регулювання економіки: сутність та цілі. Функції держави в економіці.

27. «Провали» держави.

28. Сумісне регулювання економіки.

29. Громадянське регулювання національної економіки.

30. Соціально-економічне прогнозування: сутність, принципи, методи, функції.

31. Види соціально-економічних прогнозів. Прогнозні документи економічного і соціального розвитку.

32. Державна стратегія соціально-економічного розвитку країни. Обґрунтування цілей розвитку національної економіки.

33. Сутність державного програмування, види програм.

34. Макроекономічне планування як функція державного регулювання.

35. Соціальна держава. Передумови соціалізації економічного розвитку.

36. Теорії суспільного добробуту та соціально орієнтованої економіки.

37. Показники соціального розвитку.

38. Соціальна політика держави.

39. Структурна політика держави: цілі та пріоритети.

40. Типи структурної політики.

41. Регіональна політика: зміст, цілі та методи реалізації.

42. Глобалізація і національні економіки.

43. Зовнішньоекономічна політика держави.

44. Міжнародна конкурентоспроможність країни.

45. Формування української моделі національної конкурентоспроможності.

46. Тіньова економіка: поняття та структура, методи оцінки.

47. Функції тіньової економіки та її соціально-економічні наслідки.

48. Причини і фактори криміналізації економіки. Економічна злочинність.

49. Корупція: сутність, типи, наслідки.
50. Економіко-правові шляхи детінізації і декриміналізації економіки.
51. Економічна безпека в системі національної безпеки України.
52. Пріоритети економічної безпеки України. Загрози національним економічним інтересам.
53. Правова економіка: зміст, принципи та умови виникнення.
54. Правовий економічний порядок та його критерії.
55. Соціально-економічні умови реалізації конституційних прав рівного доступу до суспільних благ.

ЗМІСТ

Загальні поради.....	3
Плани практичних занять і завдання для самостійної роботи.....	6
Критерії оцінювання успішності студентів.....	111
Питання до заліку.....	113

Навчальне видання

Електронне видання

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА
навчально-методичний посібник

для студентів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 051 «Економіка»
спеціалізації «Бізнес-економіка»
денної форми навчання

У к л а д а ч ОВСІЄНКО Ольга Вікторівна

Відповідальна за випуск *Л. С. Шевченко*

Редактор *Л. М. Рибалко*

Комп'ютерна верстка *А. В. Старжинської*